

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
CZU: 159.9.01(043.02)

ANȚIBOR LIUDMILA

**MACHIAVELISMUL ÎN STRUCTURA CUNOAȘTERII
PSIHOLOGICE CONTEMPORANE:
PROBLEME ALE TEORIEI ȘI METODOLOGIEI DE ANALIZĂ**

Specialitatea: 511.01 – Psihologie generală

REZUMATUL
tezei de doctor habilitat în psihologie

CHIȘINĂU, 2021

**Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Psihologie,
Universitatea de Stat din Moldova**

Consultant științific:

BUCUN Nicolae, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

Referenți oficiali:

1. BOLBOCEANU Aglaida, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător, Institutul de Științe ale Educației
2. MAXIMENCO Iurii, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică Națională "K.D. Ushinsky", Ucraina
3. GUTOROV Vladimir, doctor habilitat în științe filosofice, profesor universitar, Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, Rusia

Membrii Consiliului Științific Specializat DH 511.01-04:

1. RACU Jana, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova – *președinte*
2. TOLSTAIA Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova – *secretar științific*
3. PLATON Carolina, doctor în psihologie, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova
4. JELESCU Petru, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”
5. ȚÎRDEA Teodor, doctor habilitat în științe filosofice, profesor universitar, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie ”Nicolae Testemițanu” din Republica Moldova

Susținerea va avea loc la data de 02 iulie 2021, ora 11.00, în ședința Consiliului Științific Specializat DH 511.01-04 din cadrul Universității de Stat din Moldova, auditoriul 507, bloc III, adresa: str. M.Kogălniceanu, 65^A, Chișinău, MD 2009.

Rezumatul a fost expedit la 01 iunie 2021

Rezumatul și teza de doctor habilitat pot fi consultate la pagina web a Universității de Stat din Moldova (www.usm.md) și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md)

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,

Tolstaia Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar

_____

Consultant științific:

BUCUN Nicolae, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

BUCUN Nicolae

Autor

Anțibor Liudmila

_____

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța cercetării. În societatea contemporană, caracterizată de crize și instabilitate, știința psihologică se confruntă cu o serie de provocări legate de perspectivele de evoluție ulterioară a societății. Alegerea în favoarea unei sau altei strategii de evoluție depinde în mare măsură de viziunile despre lume, scenariile personale, precum și valorile morale și spirituale ale indivizilor. În mod evident, succesul social și realizările profesionale înalte deseori implică anumite riscuri. În acest context, ne întrebăm: cât de mult aceste realizări implică și riscul pierderii propriei individualități? Autorealizarea, așa cum arată rezultatele mai multor cercetări psihologice, nu se produce fără realizarea propriilor idealuri și valori, iar noile condiții social-economice solicită exigențe din ce în ce mai înalte în raport cu ceea ce ar putea fi considerată o persoană de succes. Mai mult chiar, uneori aceste exigențe sunt contradictorii, iar în asemenea condiții social-economice dificile se intensifică și mai mult numărul situațiilor de manipulare a conștiinței sociale și individuale, manipularea fiind unul din instrumentele prin care se creează situații de deusolare în câmpul social-normativ. Deosebit de actual este acest fapt în societatea informațională modernă, în care evoluează rapid diverse tehnologii de „inginerie troiană”, virtualizare a realității, modificare a „imaginii reale a lumii” și programare a comportamentului social în vederea „corectării” acestora.

Principalele pârgii de manipulare în societatea actuală le dețin mijloacele de informare în masă (în mod special, televiziunea), care, prin diverse imagini și simboluri (audio-video), deconstruiesc și obiectivează lumea interioară a indivizilor. În formarea „imaginii despre lume”, generația în creștere trebuie să cunoască faptul că, în condiții de „neglijență și falsificare informațională” se produce deconstrucția de sensuri („haosul de sensuri”) și mitologizarea reprezentărilor precum că „acolo”, „undeva” este mult mai bine. În consecință, lumea interioară a indivizilor se haotizează, urmare a confruntării cu „matrici psihologice” inconsistente și incoerente, ce exprimă tendințele destructive ale conștiinței sociale actuale.

Abordarea manipulatorie este un element important în tradiția multor societăți culturale și o componentă esențială a culturii profesionale în diverse domenii. În toate timpurile, oamenii erau interesați de caracteristicile pe care trebuie să le aibă individul, care ar putea să dețină un control eficient asupra altora și să-i influențeze. În căutarea răspunsului la aceste întrebări, cercetătorii care au investigat fenomenul liderismului și capacitatea de concurență a indivizilor apelau la lucrarea ilustrului gânditor renascentin N.Machiavelli (1469-1527), el fiind primul autor care a identificat drept obiect de analiză *omul social* – omul activ, implicat și ambițios, de asemenea și care ar fi caracteristicile esențiale pentru definirea personalității unui principe.

Lucrarea lui Machiavelli demonstrează o perspectivă filosofică care transgresa cu mult ceea ce era obișnuit pentru acea epocă [32]. Activitatea politică deja și-a consfințit statutul de instituție de formare și consolidare a puterii statului, însă învățăturile lui Machiavelli cu referire la relația dintre politică și morală au fost deseori interpretate de către cercetători în mod diferit. Cei care considerau viziunea lui Machiavelli ca fiind potențial periculoasă au definit-o drept „machiavelism”, poziționându-se mai degrabă ca „antimachiavelici”, evidențiind doar aspectele secundare, lăsând în umbră ceea ce este cu adevărat esențial. În pofida tendințelor clișeizate de a interpreta teoriei lui Machiavelli, realitatea socială descrisă de el nici pe

departe nu este una negativă sau iluzorie – ea este cât se poate de veridică și pentru supraviețuirea umanității este necesară schimbarea reprezentărilor actuale despre lume. Cercetările psihologice actuale constată că, dacă oamenii se dezic în mod deliberat de șansa ce li se oferă de a se implica activ în modelarea viitorului, ei se dezic în același timp de ceea ce le este caracteristic ființelor umane – de posibilitatea de a influența evoluția societății. În acest fel, oamenii capitulează în fața mașinărilor istoriei și pierd șansa de a construi o societate bazată pe egalitarism și umanism [11], [15], [19], [33], [34], [36], [38].

În perioada modernă, învățăturile lui Machiavelli sunt mai actuale ca niciodată, caracterizând sfera publică, comportamentul social și politic. Ideile sale despre relațiile sociale în multe privințe sunt caracteristice și societății noastre. Tocmai din acest motiv ele rămân a fi actuale și la etapa contemporană. De exemplu, deloc întâmplător, G.V. Femia, autorul lucrării „*O nouă viziune despre Machiavelli*”, este de părerea că gânditorul italian poate fi considerat un predecesor al perspectivei numită „liberalismul sceptic”. Această perspectivă, scrie autorul, a fost ulterior dezvoltată de Hobbes și Hume, culminând cu atacurile lui Bentam asupra sofismelor fără sens din învățăturile privind legile naturale; ei privesc politicul nu ca pe o entitate colectivă care este expresia unor principii morale abstracte și independente, care pot fi aplicate în orice context social și temporal, dar, dimpotrivă, ca un conflict de interese și scopuri, care urmărește găsirea unei căi pentru satisfacerea maximă a trebuințelor umane [50, p.15]. Definind societatea politică ca o „arenă de conflict și luptă între valori și interese sociale”, Machiavelli „a produs o ruptură radicală în gândirea politică a momentului și poate fi considerat *părintele pluralismului liberal contemporan*” [subl. n.]. Libertatea pentru el, ca și pentru fiecare dintre noi, presupune *concretizarea* dorințelor individuale și nu *inocularea* acestora prin presiuni din afara individului, iar interacțiunea socială, mai curând presupune, dar nu exclude influența distonantă a unor forțe dictate de interesul personal [50, p.92].

Analiza riscurilor și pericolelor pe care le produc ingineriile sociale necesită, în primul rând, implicarea și a specialiștilor din domeniul psihologiei. Rezultatele studiilor științifice din acest domeniu fundamentează cunoașterea despre individul uman, cunoaștere care se dovedește absolut necesară pentru ghidarea și controlul comportamentului uman.

Problema cercetării. Concepția actuală și însuși termenul „machiavelism” exprimă doar parțial contribuția gânditorului la dezvoltarea științei psihologice, reprezentând doar aspectele „peiorative” ale învățăturilor privind natura umană elaborate de celebrul florentin. Achizițiile științifice din literatura de specialitate nu pot fi considerate suficiente, dat fiind interpretările contradictorii. În psihologie, trasătura care descrie indivizii ce au tendința de a crea confuzii și de a-i manipula pe ceilalți în scopul obținerii beneficiilor personale și a succesului este numită machiavelism [47], [48], [52], [53]. Dat fiind caracterul contradictoriu al interpretării lucrării lui Machiavelli și a confuziilor create de felul în care este descrisă „realitatea” și ceea ce ne dorim de fapt, în cercetările psihologice actuale se înregistrează la fel aceleași tendințe contradictorii.

Mai mulți cercetători sunt de părerea că oamenii cu un nivel înalt de machiavelism ar putea fi descriși ca manifestând capacități volitive, inițiativă, competențe sociale [48], [49] ș.a. Alte cercetări arată că tendințele accentuate de manipulare pot fi întâlnite în diverse tulburări psihice de personalitate [57], [63] ș.a. Se evidențiază o anumită inconsecvență: cum poate fi interpretată manipularea – ca un model complex de influență, exprimând un nivel înalt de dezvoltare fizică și intelectuală sau, dimpotrivă, aceasta ar putea fi

abordată ca un mecanism de apărare în situațiile în care indivizii sunt nesiguri sau care nu se produc conform unor scenarii așteptate? Aceste contradicții din literatura de specialitate constituie problema cercetării noastre. În prezent, în literatura de specialitate, practic nu se atestă o cercetare complexă și sistemică care să analizeze lucrarea lui Machiavelli dintr-o perspectivă multidisciplinară (filosofică, politică și psihologică).

Gradul de investigare a problemei. Cercetarea fenomenului machiavelismului, ca o trăsătură de personalitate ce influențează adaptarea social-psihologică a persoanei, până în prezent nu a fost clarificată pe deplin. Pe lângă aceasta, trebuie să mai menționăm că în ultimii ani, în contextul transformărilor social-economice, a restructurărilor complexe în conștiința socială, a formării orientărilor de viață, morale și a idealurilor, interesul privind această temă crește semnificativ. Fapt atestat și de multitudinea de publicații având această problematică sau care reflectă tangențial subiectul dat – abordări ale machiavelismului în științele sociale și filosofice (D.M. Batkin [12], P. Varzari [7], V.A. Gutorov, A.A. Șirineanț [19], J. Burnham [45], J.G. Pocock [67], J.V. Femia [50], R.O. Hlodovzkii [37]); personalitatea machiavelică (Berezkei T. [44], M.S. Egorova [22], O.O. Jdanova [23], И, R.Christie, F.Geis [51], A.D. Larina [29], R.Sullivan, J.Allen [68], E.T. Sokolova, G.A. Ivanisciuc [35], P.E. Mudrack [66], K.Williams et.al. [69]); psihologia manipulării (E.Aronson, E.Pratkanis [11], G.V. Gracev, I.C. Melinik [18], E.L. Doțenko [20], R.V. Joule [5], S.G. Kara-Murza [27], V.P. Șeinov [39], M.Șleahțișchi [6]); psihologia organizațională (S.V. Bedenko C.B. [14], G.C. Kravcenko [28]); fenomenul minciunii (A.K. Achimenko [8], R.G. Apresean [10], V.V. Znakov [25], P. Ekman [40]); aspecte ale moralității persoanei (M.M. Bahtin [13], N.Bucun, A.Paniș [1], D.I. Dubrovskii [21], A.N. Leontiev [30], S.V. Molceanov [33]), I.Racu [2]; formarea personalității în procesul de instruire și educație (O.Dandara [3], V.Guțu [4], Y.A. Jeltonova [24], I.N. Kaluțcaia, A.N. Poddiacov [26]) ș.a.

În literatura de specialitate, se constată interpretări contradictorii cu referire la fenomenul machiavelismului [29], [31], [44], [59]. Pe de o parte, *machiavelismul este văzut ca o trăsătură de personalitate, ce asigură succesul adaptării psihosociale*, pe de altă parte – *ca una dintre cauzele ce provoacă disfuncții sociale*. Rezultatele studiilor empirice demonstrează că tendințele machevialice se activează în situații de stres și instabilitate, oferind posibilitate indivizilor să facă față unor asemenea situații. Alte cercetări consideră că indivizii cu un nivel înalt de machevialism pot fi caracterizați de capacități volitive, inițiativă și competențe în manipularea relațiilor sociale [43], [47], [51], [52], [53], [62] ș.a. În același timp, un machiavelism accentuat poate duce la tulburări psihice. Unele cercetări au ajuns la concluzia că tendințe machevialice accentuate se întâlnesc la persoanele cu tulburări psihice de personalitate [42], [44], [55], [56], [57], [61], [62], [63], [65], [69], [70].

Interpretările contradictorii ale fenomenului machiavelismului în psihologie determină necesitatea de a căuta sorgintele acestor contradicții, care își au originea în științele filosofice și politice. Respectiv, luând în considerare faptul că problematica machevialismului a fost analizată la început în cadrul gândirii filosofice și politice din modernism, acest fapt reclamă referințe obligatorii la instrumentariul acestor științe.

Scopul cercetării: fundamentarea teoretică și tipologică în analiza fenomenului machiavelismului, precum și determinarea condițiilor care au dus la diversitatea orientărilor în cadrul cercetărilor recente privind machiavelismului.

Obiectul cercetării: aspectele psihologice ale învățăturilor lui Machiavelli ca sorginte și factor social important pentru înțelegerea fenomenului machiavelismului.

Subiectul cercetării: machiavelismul ca un mod de adaptare social-psihologică.

Ipoteza teoretică a cercetării: originile controverselor legate de interpretarea fenomenului machiavelismului în psihologie, inclusiv a conceptului de „personalitate machiavelică”, trebuie analizate prin prisma următoarelor criterii: natura contradictorie a ființei umane; diversitatea de interpretări privind conceptul de „normalitate” în științele psihologice; factorii și condițiile de dezvoltare și formare a personalității „mature”, „sănătoase” și „social adaptate”, care, pe de o parte, sunt opuse caracteristicilor „tipului machiavelic de personalitate”, însă, pe de altă parte, contribuie la o mai bună înțelegere a complexității relațiilor sociale.

Ipoteza empirică: există o serie de caracteristici tipice de personalitate și particularități ale relațiilor interpersonale care contribuie sau, dimpotrivă, împiedică manifestarea naturii machiavelice a indivizilor.

Ipoteze specifice:

- nivelul de manifestare a machiavelismului se prezintă ca un predictor care determină alegerea în situațiile dificile de viață a unor strategii comportamentale disfuncționale, privite din punct de vedere clinic ca forme de devianță;
- factorii care împiedică devierile de ordin intrapsihic și interpersonal în relația persoanei machiavelice cu *Celălalt* sau cu propriul alterego sunt condiții pentru formarea unei personalități mature, care tinde către autoactualizare și se caracterizează prin toleranță a celuilalt și un nivel înalt de conștientizare a sinelui.

Metodologia cercetării constă în primul rând în elaborarea principiilor pentru analiza literaturii de specialitate, dar și în sinteza creativă a cercetărilor empirice ce au vizat investigarea fenomenului machiavelismului. Esențiale în abordarea noastră au fost următoarele principii: principiul sistemic, principiul istoric, principiul analizei și sintezei.

Fundamente teoretic-metodologice ale cercetării: perspectiva contextuală, evidențiată în mod special în lucrările istorice ale gânditorilor politici J.Pocock și M.Viroli; modelul conceptual în analiza fenomenului machiavelismului a lui K.O'Brier și Q.Skinner; concepția cultural-istorică privind dezvoltarea funcțiilor psihice ale individului a lui L.Vâgotski; concepțiile teoretice ale lui S.Rubinștein și A.Leontiev privind activitatea ca un proces ce presupune contradicții interne și o autonomie relativă a elementelor constituente ale acesteia – acțiune, operație (activitatea din punct de vedere obiectiv), motiv, scop, condiție (activitatea din punct de vedere subiectiv, perspectiva subiectiv-acțională, care determină capacitatea omului spre autorealizare) (K.Abulihanova, L.Anțiferova, A.Brușlinschi; teoria autoactualizării (A.Maslow); psihologia manipulării (E.Doțenko, S.Kara-Murza); behaviorismul (B.Skinner); concepțiile psihanalitice ale lui K.G. Yung și C.Horney ș.a.; diverse abordări ale existențialismului și a metodologiei de analiză a personalității (D.Leontiev, P.May, I.Yalom); perspectiva umanistă care consideră că oamenii sunt creatorii propriului destin (E.Fromm, G.Allport, G.Kelley); teoria cognitiv-genetică privind dezvoltarea morală a personalității (L.Kohlberg); psihologia înțelegerii (V.Znakov).

Baza metodologică a cercetării se fundamentează inclusiv pe principiul istoric, care se dovedește eficient în analiza esenței lumii interioare, a hărții mentale, specifice persoanei machiavelice, reieșind din reprezentările socioistorice dominante într-o anumită societate (cu referire la fenomenul machiavelismului). Acest principiu presupune examinarea caracteristicilor lucrurilor și fenomenelor în contextul schimbărilor sociale care se produc de-a lungul timpului. Acest fapt indică tocmai ceea ce am încercat să argumentăm prin analiza mai multor interpretări a doctrinei lui Machiavelli care s-au produs în decursul secolelor și care revin în actualitate în contextul schimbărilor sociopsihologice din mai multe țări, inclusiv din Republica Moldova.

Metode. În lucrare au fost utilizate strategii analitice de interpretare, de constatare și de intervenție (în funcție de vârstă și gen), experimentul de constatare (16 etape) și programul de intervenție (training de asertivitate). Reieșind din faptul că testele au fost administrate pe un grup mic, s-a utilizat o metodologie complexă (în total, 46 de metode). Totuși, metoda esențială a fost „Scala MAC IV”, versiunea în limba rusă (Mack Scale, Mach Test) [52], adaptată pe populația rusă în 1999-2001 de V.V. Znakov [25]. Pentru analiza statistică a datelor s-a utilizat programul StatSoft Statistica for Windows, SSPS, versiunea 11.5.

Caracteristica grupului de subiecți. În total, în cadrul experimentului au participat 1783 de subiecți din Republica Moldova, diferențiați după gen, vârstă (vârsta medie – 22,9 de ani) și nivel de instruire.

Noutatea și originalitatea cercetării. În lucrare este prezentat punctul de vedere privind rolul, locul și semnificația machiavelismului în cunoașterea psihologică la etapa actuală, sunt fundamentate aspectele teoretic-metodologice în studiul psihologic al acestui fenomen și sunt analizate conexiunile între diverse perspective ce vizează studiul psihologic al fenomenului:

- ✓ A fost dovedit că aspectul cel mai controversat al teoriei se reflectă în conotațiile negative ale machiavelismului privind evoluția societății și a individului, derivate în special din criticile aduse lucrării, dar și autorului, care a și fost numit „geniul perfid”;
- ✓ A fost argumentat că înțelegerea sensului și a contextului în care au fost formulate ideile de bază prezentate în lucrarea lui Machiavelli ne permit să pătrundem în esența doctrinei filosofului florentin și dezvăluie aspectele psihosociale ale fenomenului machiavelismului;
- ✓ A fost evidențiat principala valoare a lucrării lui N.Machiavelli ce rezultă în identificarea de către autor a unor noi instrumente metodologice de analiză a motivației conduitei umane; ideile sale constituie un moment de cotitură în fundamentarea ulterioară a bazei metodologice pentru investigarea individului uman ca pe o entitate psihosocială cu implicații asupra proceselor cultural-istorice;
- ✓ A fost fundamentată conexiunea dintre ideile prezentate în lucrarea lui Machiavelli și interpretările pe care le dă autorul în contextul socioistoric și „machiavelismul” ca obiect de studiu al științei psihologice;
- ✓ Au fost sumarizate, având drept suport instrumente și metode actuale de investigare, achizițiile de bază în studiul științific al fenomenului machiavelismului în psihologie, inclusiv, principiile de bază în analiza acestui fenomen;
- ✓ A fost stabilită importanța machiavelismului în formarea profilului de personalitate care manifestă tendințe de manipulare în cadrul relațiilor interpersonale, inclusiv caracteristicile acestui tip de

personalitate în psihologia sovietică, postsovietică și cea occidentală;

- ✓ A fost demonstrată experimental relația dintre anumite caracteristici de personalitate, stilul de conduită în cadrul relațiilor interpersonale și reacțiile comportamentale ale indivizilor în diverse situații dificile de viață, condiționate fiind de anumite însușiri individuale care se reflectă în manifestări clinice de limită la influențele sociale;
- ✓ Au fost evidențiate modalitățile de contrapunere la strategiile de influență ale machiavelistului, care sunt în strânsă legătură cu gradul de formare a valorilor persoanei, a identității și conștiinței de sine; datele empirice confirmă ipoteza teoretică precum că tipul de personalitate machiavelică este caracteristică în primul rând indivizilor care adoptă o poziție defensivă în raport cu ceilalți sau celor care preferă acțiunile directe, chiar dacă acestea deseori presupun încălcarea unor valori etice și morale;
- ✓ A fost delimitată o nouă **direcție științifică** – psihologia și politologia machiavelismului și, în acest sens, a fost elaborată o **concepție** „interdisciplinară de analiză a fenomenului machiavelismului în psihologie” (fig. 2), conform căreia machiavelismul poate fi definit drept un ansamblu de strategii sociale, similare în multe privințe cu strategia „imperfectă” din teoria jocurilor, care în anumite situații se dovedește a fi eficientă, în altele, dimpotrivă (fig. 3, 5). Machiavelismul în psihologie trebuie înțeles ca un model dual care implică două modalități de manipulare – „internă” și „externă” la baza căruia se află „normele morale de conduită”. Acestea pot fi prezentate la modul descriptiv sau prescriptiv, acceptând potențiale interpretări duale și semnificații ambigue. Conduita machiavelică depinde în mare parte de situație și mediul cultural. Astfel, cunoașterea semnificațiilor practice ale fenomenului machiavelismului și manipulării poate aduce contribuții esențiale sub forma unor „scenarii” creative, ce derivă organic din reprezentările și viziunile asupra lumii ale indivizilor, capabile de a oferi sens vieții umane chiar și în cele mai dificile perioade de criză.
- ✓ A fost propus un model explicativ privind conexiunile ce pot fi stabilite între noțiunile: „machiavelism”, „persoană machiavelică”, „manipulator” și „intelect machiavelic” (fig. 1), în acest sens, clarificându-se demersul de investigare a fenomenului machiavelismului în psihologie (fig. 5, 6); inclusiv, a fost descrisă clasificarea tipurilor de persoane care sunt actanții (participă la) scenariul machiavelic (victima, manipulatorul, jucătorul și liderul) (fig. 7);
- ✓ A fost elaborat și aprobat un program training ce include activități de psihoprofilaxie/ psihocorecție în vederea dezvoltării unor abilități de contrapunere și rezistență la strategiile de manipulare.

Problema științifică importantă soluționată constă în:

a) concretizarea aspectelor psihologice ale teoriei lui Machiavelli și stabilirea unor direcții științifice prioritare în domeniul psihologiei care reflectă, totodată, diversitatea tendințelor în cercetarea fenomenului machiavelismului la etapa actuală;

b) clarificarea implicațiilor pe care le-a avut contextul istoric în fundamentarea teoriei social-psihologice a lui Machiavelli și a conexiunilor ce pot fi stabilite între teoria filosofului florentin și studiul fenomenului machiavelismului în știința psihologică la etapa actuală;

c) identificarea trăsăturilor de personalitate ale persoanei machiavelice care se constituie ca niște

stimuli prioritari ai adaptării psihosociale și fundamentarea experimentală a legăturii dintre anumite trăsături de personalitate și manifestările acestora, atât la nivelul simptomelor clinice, cât și la nivel comportamental, ca un mod de conduită al machiavelistului în diferite situații de viață.

Problema științifică importantă soluționată în prezenta cercetare în perspectivă contribuie la crearea unei direcții noi de cercetare a fenomenului machiavelismului – *psihologia și politologia machiavelismului* și demonstrează avantajele modelului conceptual de analiză multidisciplinară.

În viziunea noastră, rezultatele obținute demonstrează posibilitatea de a soluționa problemele de cercetare propuse în această lucrare, axate, în primul rând, pe: **fundamentarea** unor principii de analiză interdisciplinară a machiavelismului; concretizarea specificului doctrinei lui Machiavelli și a fenomenului machiavelismului ca obiecte de studiu al psihologiei. În lucrare sunt prezentate criteriile de bază ale **modelelor teoretice și experimentale** în studiul personalității cu tendințe de manipulare, fiind argumentate conexiunile dintre anumite trăsături de personalitate specifice persoanelor machiavelice, felul în care se manifestă aceste trăsături la nivel clinic și comportamentul tipic al persoanei machiavelice în situații dificile de viață. **Acest fapt ne permite, în consecință, să confirmăm eficiența elaborării unor programe de instruire** care includ și acțiuni de profilaxie/intervenție psihologică cu scopul de a dezvolta competențe asertive, capacități de înțelegere a sinelui și de rezistență la manipulare.

Semnificația teoretică a fost evidențiat potențialul empiric al analizei interdisciplinare a fenomenului machiavelismului, în mod special, cum pot fi îmbinate principiile metodologice de investigare a fenomenului din diverse domenii științifice (psihologie, sociologie, antropologie, filosofie socială și politologie); au fost stabilite principii teoretic-metodologice inovative de investigare a fenomenului în știința psihologică la etapa actuală; au fost fundamentate bazele conceptuale ale unei noi perspective de studiu a machiavelismului în cadrul științei psihologice moderne; au fost prezentate noi rezultate empirice cu privire la specificul proceselor și tehnicilor de manipulare a indivizilor; au fost formulate concluzii inedite privind specificul fenomenului investigat, care, în opinia noastră, reprezintă contribuții esențiale în teoria și practica cunoașterii și analizei comportamentului și personalității machiavelistului.

Valoarea practică. Rezultatele cercetării noastre reprezintă o contribuție importantă în cunoașterea teorică și practică a comportamentului indivizilor. Considerăm că aceste rezultate pot prezenta interes pentru specialiștii din diverse domenii ale psihologiei (psihologia generală, a vârstelor, organizațională, clinică sau politică, psihoterapie, psihopatologie), precum și din alte domenii conexe (antropologie socială, pedagogie, victimologie, securitate, drept, management sau etică). Elaborarea pentru prezenta lucrare a principiilor de bază privind analiza fenomenului machiavelismului din punct de vedere psihosocial și clinic, ne-a permis totodată să identificăm și care ar fi perspectivele inovative de studiu a fenomenului la nivel interdisciplinar.

Pentru sporirea capacității de rezistență a individului pe parcursul vieții și excluderea unor forme distructive de conduită precum manipularea, este necesar de a se oferi suport psihologic la toate etapele socializării: dezvoltarea propriei individualități, sprijinul în asigurarea dezvoltării personale pe parcursul perioadelor de criză, formarea unui stil eficient de relaționare interpersonală etc. De exemplu, schimbarea frecvenței a activităților, a locului de muncă, a prietenilor, formează un gen de neclaritate privind sensul vieții și scopurile de urmat, iar în acest cadru dezorganizat sau „limitat” al vieții, individul ca și cum ar „balansa”

într-o stare de permanentă inacțiune.

Aceasta necesită identificarea unor resurse adecvate pentru supraviețuire și o analiză științifică relevantă a contextului social. În acest sens, pot fi folosite elementele constitutive ale structurii personalității adaptate cu scopul de a asigura „trecerea” la un nivel de adaptare adecvată (nivel de adaptare în corespundere cu normele sociale acceptate) și transadaptare (nivel de adaptare care se asociază cu identificarea și dezvoltarea sensului vieții), ceea ce ar însemna ieșirea din limitele „cotidianului obișnuit”, capacitatea de a adopta o poziție reflexivă în raport cu acesta (fig. 6).

Valoarea practică a cercetării este reprezentată și de teza conform căreia caracteristicile esențiale ale machiavelismului (transcenderea normelor etice ș.a.) se manifestă în special în situații marcate de incertitudine. Dualitatea machiavelismului se reflectă în caracteristicile comportamentale care îi sunt specifice: pe de o parte, tendința pronunțată spre manipulare, ceea ce determină o anumită rigiditate socială, care ar putea bloca realizarea scopurilor propuse, pe de altă parte, tendința de a obține și menține o poziție de lider, manifestă printr-o utilizare eficientă a strategiilor de manipulare în anumite situații sociale (de exemplu, în procesul negocierii).

Rezultate înaintate spre susținere:

1. În pofida, percepției generalizate privind cinismul amoral al lui Machiavelli, el a fost un gânditor realist și pragmatic, care conștientiza în mod esențial contradicțiile reale între morală și activitatea politică. Ideile lui Machiavelli privind duplicitatea naturii umane au fost preluate și dezvoltate ulterior nu doar în cunoașterea filosofică, ci și în cea psihologică. Principala teză, prezentată de autor societății de atunci, se referă la conștientizarea efectivă a *contextului social real, în care trăiesc oamenii reali*. El descrie omul ca pe un individ real căruia îi este specific tot ceea ce poate fi caracteristic unei ființe vii, și nu ca pe o entitate abstractă și ideală.
2. Conform doctrinei lui Machiavelli, arta de a conduce rezidă în stabilirea de către lider a unor scopuri clare și conștiente și în activizarea resurselor pentru a realiza aceste scopuri, iar rațiunea este cea care fortifică dârzenia. În știința psihologică actuală, această aserțiune este fundamentată de conexiunea strânsă care există între sferele cognitiv-perceptivă, motivațională și cea valorică a persoanei. Astfel, în studiul fenomenului machiavelismului *analiza sistemică* este esențială, deoarece tocmai acest gen de analiză presupune un demers comprehensiv, care nu exclude, ci, dimpotrivă, ia în considerare și acele aspecte care sunt în general ignorate, cum ar fi, toleranța la incertitudine în procesul de luare a deciziilor.
3. Unul din cele mai importante principii, care evidențiază valoarea empirică a lucrării lui Machiavelli în fundamentarea metodologiei științifice a cunoașterii despre indivizii umani, poate fi formulat în felul următor: în primul rând, analiza *individului ca o parte a naturii* – indivizii și societatea în ansamblu se subordonează legilor naturii și sunt guvernați de necesitățile primare; în al doilea rând, individul uman se află între două tendințe contrare – dorință și realitate, între care se produce un gen de *tensiune* riscantă, care ar putea, fie să-l demoralizeze, fie să-l mobilizeze pe individ; în al treilea rând, Machiavelli promova modelul Omului Nou – un individ *activ, implicat în activitate și orientat spre scopuri*, evidențiind esența „procesului de stabilire a scopului”, în contextul căruia se identifică

semnificația scopului și a resurselor (individul se prezintă ca subiect al activității); în al patrulea rând, autorul arăta care este esența *personalității* în istoria umanității, evidențiind primele idei referitoare la ceea ce ulterior în știința psihologică va fi numit procesul de autorealizare și autoactualizare; în al cincilea rând, el a identificat în sistemul relațiilor interumane figura *manipulatorului*, ca un model al *personalității adaptate* (studiile evoluționiste) (Figura 3, 5).

4. În psihologie, individul „normal” este definit drept individul care trăiește în societate, este bine adaptat contextului sociocultural și societatea beneficiază de pe urma rezultatelor activității individului. Prin figura *Principelui*, Machiavelli îl avea în vedere anume pe acest tip de individ. Altă conexiune dintre lucrarea lui Machiavelli și principiile psihologiei moderne este descrierea individului în toată integritatea sa, evidențiată fiind natura sa duală, și cu trăsături pozitive, și cu cele negative.
5. În prezent, „personalitatea machiavelică” este prezentată în general în mod unilateral, evidențiată fiind doar o singură latură a naturii umane, descrisă și în lucrarea lui Machiavelli, dar care, de altfel, nu reflectă în întregime conținutul ideilor sale. Conceptul de „persoană machiavelică” exprimă doar o parte din ceea ce ar cuprinde esența fenomenului „machiavelismului”, ceea ce într-un fel și explică tendințele contradictorii în studiul empiric al fenomenului dat în știința psihologică.
6. „Persoanele machiavelice” nu au încredere în ceilalți și au un nivel scăzut de încredere în capacitățile umane. În comunicarea cu ceilalți, ei nu demonstrează interes față de cei cu care comunică și nu sunt orientați către aceștia, nu încearcă să producă impresii favorabile. Totuși, ei nu manifestă spontaneitate, nu-și permit „firescul” în comportamentul cotidian, deoarece nu se bazează pe propriul potențial și pe capacitățile personale de creștere și dezvoltare.
7. În calitate de factori de dezvoltare a personalității antimachiavelice și formare a abilităților de opunere la manipulare intervin tendința persoanei către autoactualizare, preocuparea pentru sensul vieții, autocunoașterea și asertivitatea. Chiar dacă și persoana cu tendințe spre autoactualizare într-o anumită măsură poate să ignore niște convenții sociale, acest mod de independență (nonconformism), se manifestă doar reieșind din rigorile unei situații anume, însă machiavelicul nu recurge la analiza situației, la fel cum nici la autorefecție.

Implementarea rezultatelor științifice. În lucrare au fost formulate recomandări pentru profesori, psihologi școlari, psihologi clinicieni și psihologi de familie, părinți și asistenți sociali privind formele și strategiile de influență socială și elaborarea expertizelor psihologic-judiciare. Semnificația practică a lucrării constă în implementarea rezultatelor cercetării, în elaborarea raportului psihologic privind tehnologiile de manipulare utilizate în propagandă (raportul a fost elaborat la comanda procuraturii).

Rezultatele cercetării confirmă importanța valorilor în procesul educativ, a factorilor care determină formarea conștiinței de sine și a modelelor constructive de comportament. A fost elaborat și aprobat un program de profilaxie și psihoterapie de dezvoltare a conștiinței de sine și a asertivității care poate fi utilizat de psihologii practicieni pentru dezvoltarea strategiilor de opunere la manipulare și consolidarea încrederii în sine. În activitatea de profilaxie, care urmărește dezvoltarea capacităților de opunere la manipulare, trebuie luate în considerare următoarele: există două categorii de factori ce contribuie la formarea unei personalități

machiavelice (intrapersonali și socioculturali, în cadrul procesului de socializare – familie, instituții de învățământ, grupul de semeni).

Implementarea în activitățile procesului instructiv-educativ: rezultatele lucrării au fost prezentate în cadrul cursurilor „Psihologie generală”, „Psihologia vârstelor”, „Cultura relațiilor interpersonale și psihologia organizațională”, „Psihologia comunicării”, „Bazele psihoconsilierii”, „Strategii de securizare psihologică”, precum și în cadrul trainingului de dezvoltare a asertivității.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este argumentată actualitatea temei de cercetare, este prezentată o analiză generală a nivelului de cercetare a temei date, este formulată problema, sunt definite obiectul, scopul și obiectivele cercetării, sunt determinate metodele, tehnicile și direcțiile de cercetare, de asemenea este argumentată valoarea științifică, teoretică și practică a cercetării, sunt prezentate metodele de validare și aplicare a rezultatelor, este descrisă structura și conținutul lucrării.

În **primul Capitol** *«Макиавеллизм как социальный и психологический феномены»* se demonstrează că personalitatea lui Machiavelli, la fel ca și cea a lui Cesare Borgia din aceeași perioadă, creează controverse și provoacă reacții diametral opuse la cei care reflectează asupra operei sale. Este demonstrat faptul că Machiavelli în niciun caz nu era „machiavelic”. El a fost interesat de esența umană și lucrările sale aveau drept scop de a înțelege mai bine natura omului. Rezumând conținutul operei sale, scopul pe care îl urmărea Machiavelli era unul preponderent pragmatic – de a le oferi compatrioților săi sfaturi de care să se ghideze în contextul social de atunci. În acest fel, nu este suficient să se discute doar despre scop, ocolind problema mijloacelor prin care acest scop poate fi atins. Astfel, dacă se arată mijloacele, atunci e necesar ca acestea să fie analizate prin prisma relațiilor și a contextului din acele timpuri, adică să se ia în considerare situația politică și modul de înțelegere a relațiilor în stat din acel moment.

Cel mai controversat aspect al teoriei despre machiavelism se referă la ideile inițiale privind esența exclusiv distructivă a fenomenului machiavelismului pentru dezvoltarea societății și a individului în particular. În pofida ideilor larg răspândite privind caracterul cinic și amoral al doctrinei sale, Machiavelli a fost un om realist și pragmatic, care conștientiza contradicțiile dintre morală și viața politică în realitate. Machiavelli și-a fundamentat analizele sale, sprijinindu-se pe legitățile naturii și explicațiile privind sistemul de conducere a statului. Gânditorul florentin a dezvotat ideea, oarecum recunoscută, privind crearea unui sistem constructiv de funcționare a statului, care să țină cont de natura psihică și socială a individului și de rolul pe care îl are acesta în istoria umanității. O personalitate cu o voință puternică este capabilă să se adapteze în anumite condiții socioeconomice și în acest fel să atingă rezultatul dorit și scopul propus, ceea ce în consecință îi demonstrează superioritatea în raport cu ceilalți.

Viața și doctrina lui Machiavelli ilustrează „strategiile machiavelice” care pot fi utilizate nu doar pentru a fi satisfăcute interese individuale, egoiste, dar și pentru atingerea unor scopuri sociale mai complexe, de ex., în scop altruistic, sunt manipulați unii indivizi, pentru a fi ajutați alții, chiar dacă aceste acțiuni ar putea presupune riscuri (uneori cu prețul vieții) pentru manipulator. Acest tip de conduită și

atitudine, care nu sunt egoiste și care ar putea fi numit „*altruism aternativ*”, se opune parametrilor tradiționali de analiză ai altruismului.

Morala responsabilității, după Machiavelli, constă în scopurile propuse și nu în mijloacele de realizare a acestora. Cât privește mijloacele, acestea nu se dovedesc a fi potrivite doar atunci când indivizii nu doresc sau nu știu cum să le folosească, adică atunci când indivizii nu au suficientă voință pentru a le folosi. El este unul din reprezentanții pluralismului, care solicită alegeri dintre două scopuri, care pot fi în egală măsură acceptabile și totuși mutual exclusive. Conform lui Machiavelli, ceea ce-l diferențiază pe individ de alte ființe este „sufletul”. El explică conceptele de „*ánima*” (suflet) și „*anumus*” (spirit), cel din urmă având sensul de „spirit luptător”, exprimat prin dorința de a se apăra pe sine, pe membrii familiei, Patria ș.a. Spiritul se asociază corpului (procesele psihice și stările dispoziționale sunt conștientizate de individ și pot fi controlate), iar sufletul transcende granițele lumii fizice (de suflet se ocupă biserica, în acest caz este necesară din partea individului doar credință, iar rezolvarea problemelor se produce prin influența unor forțe exterioare).

Metoda machiavelistă de cunoaștere a realității este o formă de analiză istorică, mai exact, nu se reduce la prezentarea unor convingeri generale și anstracte sau la silogisme, dar presupune raționamente științifice ce rezultă din examinarea riguroasă a consecutivității faptelor, respectiv a *cauzelor* și *efectelor*, inclusiv din studii empirice ca modalități de obținerea a cunoașterii. Gânditorul florentin demonstrează că sarcina de bază a oricărei mod de „*analiză științifică*” (investigație) nu constă doar în analiza unui caz particular, ci în trecerea, pornind de la analiza unor *cazuri particulare*, la *generalizări*, de la analiza unor *cazuri accidentale* – la identificarea *firescului*, de la *fenomen* – la *esența* acestuia.

În general, doctrina lui Machiavelli este o încercare de a conceptualiza altfel dinamicile sociale și individuale, integrând în acest scop diverse domenii științifice. Machiavelli a diferențiat politica de orice alte scopuri supreme, deoarece considera că toate celelalte scopuri ale oamenilor reies din nevoi reale și necesități practice.

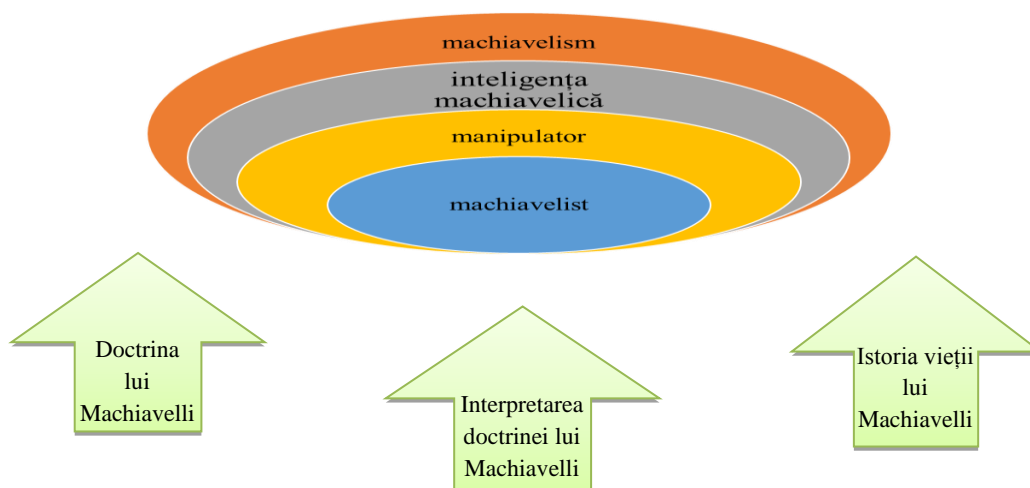
Tot în acest capitol, au fost sistematizate date empirice din diverse studii psihologice ce au vizat problematica machiavelismului. Au fost descrise două perspective empirice în abordarea machiavelismului în psihologie, pentru fiecare din ele fiind evidențiate caracteristici specifice.

În capitolul doi este reflectată concepția cercetării, sunt delimitate modalitățile de bază și perspectivele de viitor în studiul machiavelismului. Sunt analizate aspecte teoretic-metodologice în studiul fenomenului machiavelismului în psihologie, care se referă la identificarea unor principii metodologice de bază și definirea proceselor de manipulare și machiavelism. Se evidențiază și faptul că procesul de reflecție metodologică privind bazele psihologiei, specifică gânditorilor de la sfârșitul perioadei clasice, contribuie la conștientizarea de către psihologi a contradicțiilor interne din cadrul științei psihologice privind înțelegerea machiavelismului ca un fenomen cu implicații la nivel intrapersonal și interpersonal. În acest fel, este fundamentată necesitatea unui studiu multidisciplinar al fenomenului machiavelismului în psihologie.

În definierea noțiunii de „persoană machiavelică”, una din caracteristicile de bază este tocmai *tendința de manipulare a persoanei*. De aici reiese că noțiunile „persoană machiavelică” și „manipulare” practic ar fi similare. Totuși, noțiunea de „machiavelism” se referă la o arie mai largă de semnificație (fig. 1).

În baza legității privind logica dezvoltării științei și activității științifice ca un sistem unitar, în figura 1 sunt prezentate trei direcții generale de studiu a fenomenului machiavelismului în psihologie (cognitivă, socială și individuală). Direcția cognitivă de studiu se referă la *doctrina* lui Machiavelli, cea socială analizează *modul de interpretare* a acestei doctrine în contextul socioistoric, iar cea individuală implică însăși istoria vieții lui Machiavelli.

În ceea ce privește fenomenului machiavelismului, trebuie să ținem cont de faptul că analiza conceptualizării fenomenului trebuie realizată în contextul istoric specific și, din acest punct de vedere, evaluarea acestuia necesită o abordare critică și obiectivă pentru a identifica atât aspectele pozitive, cât și cele negative ale fenomenului investigat, precum și limitele pe care le comportă prin raportare la problemele politice și psihologice actuale. În prezent, fenomenul este conceptualizat prin evidențierea mai mult a aspectelor negative, care distorsionează sensul inițial atribuit machiavelismului. Acest fapt explică tendințele contradictorii în cercetarea empirică a fenomenului în domeniul psihologiei.

Fig. 1. Conceptualizarea machiavelismului în psihologie.

În acest context, apare necesitatea elaborării unui model interdisciplinar de analiză a machiavelismului în domeniul psihologie. În figura 2 sunt indicate direcțiile actuale de cercetare a fenomenului, inclusiv perspectivele de dezvoltare a acestora. Astfel, **modelul de investigare interdisciplinară a machiavelismului**, propus de noi în această lucrare, se fundamentează pe următoarele aserțiuni:

1) Machiavelismul, ca un ansamblu de strategii de manipulare a comportamentului social, inclusiv alte forme de înșelăciune asociate cu acest concept, sunt studiate nu doar de filosofi, dar și de cercetători din alte domenii ce vizează studiul individului uman: psihologie, etică, sociologie, ergonomie, biologie ș.a. Manipularea implică acțiuni neintenționate de înșelare, falsificare abilă, ipocrizie camuflată, mai sofisticată sau ipocrizie directă, fără ocolișuri și prin afirmarea „adevărului” unei etape istorice anterioare, în consecință, studiul machiavelismului este strâns legat de istorie și psihologie politică. În psihologia modernă, ideile lui Machiavelli despre individul uman în sens general și cu referire la personalitatea conducătorului în

particular au contribuit la dezvoltarea unor direcții științifice precum psihologia personalității, psihologia liderului ș.a.

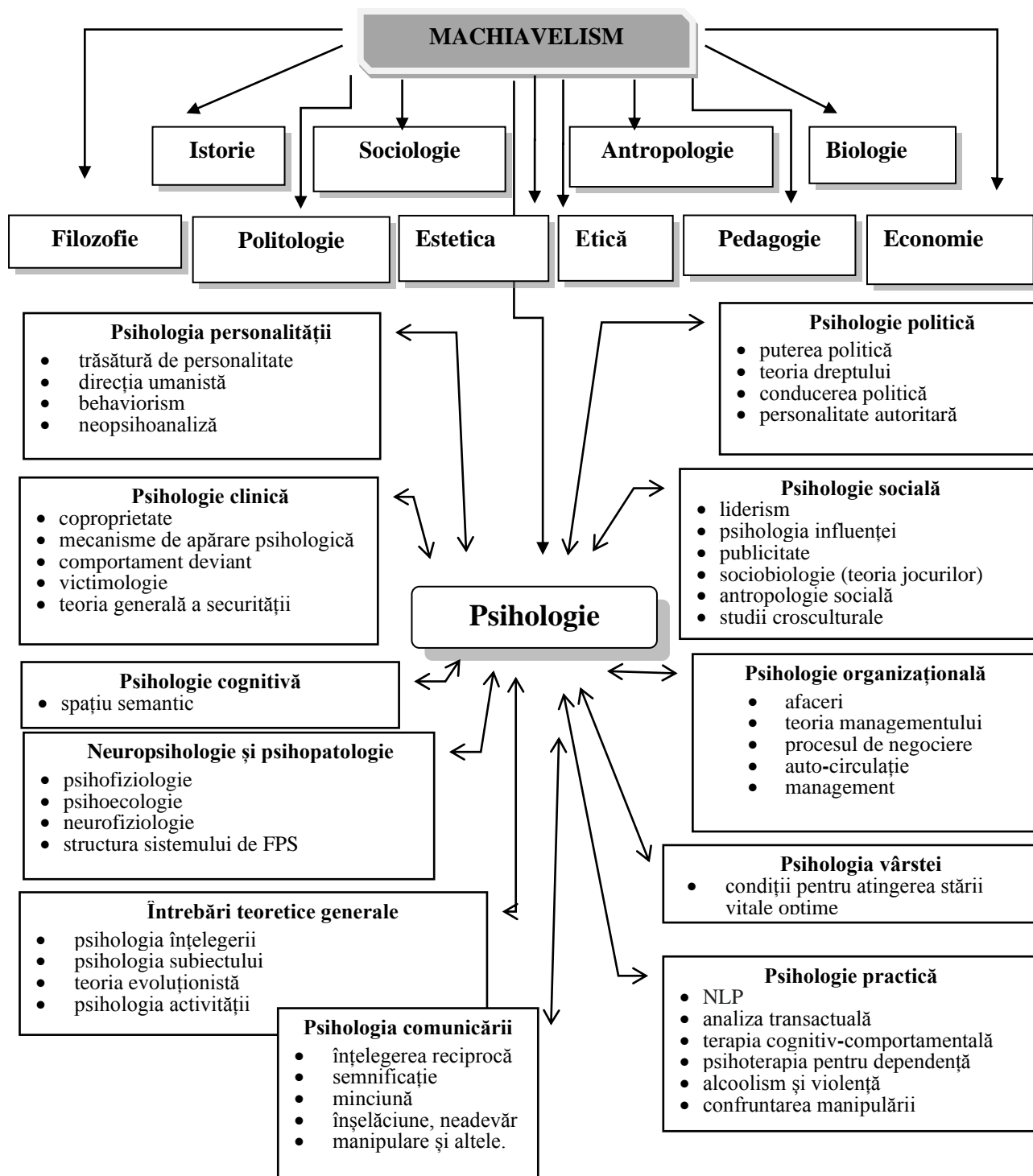
2) În științele psihosociale fenomenul machiavelismului este analizat deopotrivă în cadrul relațiilor interpersonale, cât și a relațiilor de influență din mediul organizațional. De exemplu, în prezent, managerul unei organizații trebuie să fie nu doar o persoană instruită și cu un nivel înalt de cultură, ci la fel de mult trebuie să aibă cunoștințe, abilități și experiențe cu referire la comunicarea și interacțiunile interumane. Mai mult, conducătorul trebuie să fie responsabil de anumite manifestări negative ale personalității sale („umbra”, după Jung). Analizând fenomenul machiavelismului, vom identifica reflectarea acestor idei în diverse domenii ale psihologiei, cum ar fi, psihologia politică, psihologia socială a comunicării, psihologia organizațională sau psihologia clinică.

3) În ultimii ani, în analiza comportamentului social, tot mai mult se observă o tendință de a utiliza, cu referire la aspecte spațiale, energetice sau tehnice, metafore care în mod obișnuit erau folosite preponderent în științele umaniste, cum ar fi: joc, rol, ritual, spectacol, scenariu sau dramă. Un exemplu elocvent în acest sens este școala dramaturgică a lui E. Goffmann, care explică felul în care se prezintă oamenii în fața celorlalți, rolurile pe care le adoptă indivizii în interacțiunile sociale, autocunoașterea în cadrul sociumului [17].

Pe de altă parte, J.I. Alexandrov și colab., analizând, prin analogie, sistemul structural al experienței individuale și sistemul structural al mediului cultural cu rezultatele cercetărilor din domeniul psihofiziologiei, ajung la concluzia că mediul cultural și formele sociale ale vieții (determinante în formarea sistemelor funcționale) condiționează noi transformări în funcționarea creierului [9]. Cercetătorii arată că, în orice mediu sociocultural, experiența și cunoașterea unui individ particular este similară cu cea a altor indivizi din același mediu. Aceste concluzii ne permit să presupunem că studiul fenomenului machiavelismului poate fi realizat nu doar la nivel intercultural și psihosocial, ci și la nivel neuropsihologic. Această interconexiune dintre cultură și funcționarea neuronală ne determină să admitem că individul uman își *formează* experiența sa în mediul cultural, adică nu doar și-o însușește sau o asimiliează. În neuropsihologie aceste supoziții pot fi confirmate prin studii realizate la nivel neuronal, din perspectiva funcționării sistemice. În acest caz, în calitate de obiect de studiu este „organul funcțional” al realității subiective, și anume personalitatea machiavelică.

4) aspectul central al concepției neuropsihologice este că recuperarea funcțiilor psihice complexe poate fi realizată prin *procesul de reorganizare a sistemelor funcționale*, în rezultatul căruia funcția psihică se compensează prin „acumularea” de noi resurse psihice, ceea ce îi asigură o nouă organizare la nivelul creierului.

Baza fiziologică a activității psihice constă din anumite forme de organizare a proceselor nervoase. Teoria privind organizarea dinamică a structurilor și proceselor organismului („teoria sistemelor funcționale”, P.K. Anohin) este semnificativă nu doar pentru neurofiziologie, ci și pentru diverse domenii practice ale psihologiei, cum ar fi, intervenția psihologică în cazul tulburărilor de personalitate. În cercetările psihoclinice, machiavelismul este abordat atât ca tulburare de personalitate, cât și ca o strategie adaptativă de conduită.

Fig. 2. Machiavelismul în structura cunoașterii actuale – modelul de cercetare multidisciplinară.

5) Manipularea poate fi nu doar distructivă, fiind abordată ca un tip de relaționare în care celălalt este privit ca un „obiect”, ci și constructivă, prin urmare, realizată în beneficiul celuilalt. În studiul machiavelismului, această aserțiune își dovedește aplicabilitatea în așa sfere de activitate ca ergonomia, pedagogia, psihologia politică, psihologia clinică ș.a. În psihologia cognitivă, această problematică este reflectată în studiile privind „hărțile mentale” ale personalității care manifestă tendințe de manipulare.

În figura 3 este reprezentată schema de analiză a principalelor postulate din teoria lui Machiavelli (din perspectiva psihologică). În primul rând, definirea obiectului de cercetare – personalitatea ca subiect al activității”. În psihologia contemporană, acest fapt a fost dezvoltat în diverse teorii despre personalitate și a fost abordat ca o tendință de autorealizare a individului uman. În al doilea rând, evidențierea uneia dintre direcțiile de bază în studiul machiavelismului în sistemul cunoașterii – cea evoluționistă.

Direcția evoluționistă de cercetare abordează fenomenul machiavelismului atât din punct de vedere socioistoric sau sociopsihologic, cât și ca un proces biosocial, implicând problematici de ordin moral, etic și legal, totodată fenomenul este studiat ca un ansamblu de caracteristici de personalitate și modele de conduită necesare în procesul de adaptare.

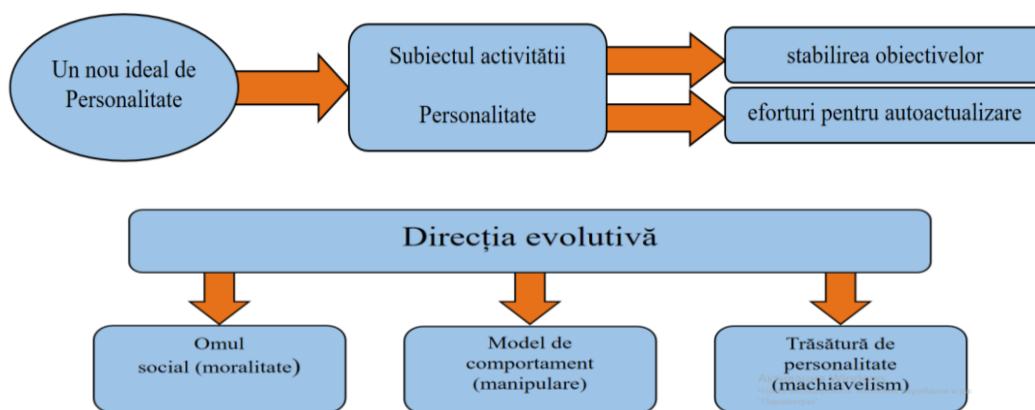

Fig. 3. Machiavelismul ca obiect de studiu al psihologiei.

Reieșind din **concepția privind analiza interdisciplinară a machiavelismului**, ideile lui Machiavelli despre „rolul și semnificația personalității în istoria umanității” și cea cu referire la „scopul scuză mijloacele” au fost analizate la nivel teoretic în următorul capitol, având ca bază pentru această analiză teoria despre activitate, precum și teoriile personalității în psihologia sovietică, postsovietică și cea occidentală.

În capitolul trei se arată că ideile lui Niccolo Machiavelli despre natura umană au fost dezvoltate în concepțiile istoric-culturale despre evoluția personalității ale lui L.D. Vâgotski [16], în abordarea subiectiv-acțională a lui S.L. Rubinștein [34], A.V. Brușlinschi [15] ș.a., care au drept fundament teoretic de bază ideea privind capacitatea individului spre autodeterminare și autodezvoltare; în teoria autoactualizării a lui A.Maslow [apud 40]; în psihologia individuală a lui A.Adler [43] și în perspectiva umanistă a lui E.Fromm [38], G.Kelley [59] ș.a. În abordarea existențială, care sugerează că evoluția individului este mediată de resursele personale ale individului și de reflecțiile privind sensul vieții, de asemenea se întâlnesc ideile marelui gânditor.

Ideea privind „scopul scuză mijloacele” e cea mai contrversată și, astfel, pare dificil de a interpreta sensul. Reieșind din concepția privind activitatea umană și componentele acesteia, în acest caz este vorba nu atât de acțiunile propriu zise, ci de motivele care îl determinau pe principe să acționeze în-un fel sau altul. La fel de important este și analiza *situației*, care îl determina pe principe să recurgă la un mod de acțiune sau altul, astfel făcând alegeri la anumite *mijloace* (căi de acțiune). Astfel, în analiza acțiunilor individului, e

necesar să examinăm nu doar corelația dintre cele două variabile – „scop-mijloc”, ci și „**sensul și semnificația**” propriu-zisă a acestor acțiuni. În fond, în doctrina lui Machiavelli vom întâlni aceleași unități de analiză, doar că el nu încadrează comportamentele umane și faptele principelui în ceea ce astăzi este definit drept activitate umană.

În structura acestei „activități” vom întâlni multe asemănări: la Machiavelli motivele sunt descrise ca fiind expresii ale egoismului și a fericirii; conceptul de „scop” este formulat foarte clar, scopul se referă la putere sau bunăstarea comunității; iar conceptul de „mijloace” (care suscită numeroase discuții în literatură) include minciuna, perfidia, cruzimea sau, dimpotrivă, curajul, compasiunea, recompensa ș.a.

Viața și doctrina lui Machiavelli demonstrează că „strategiile machiavelice” sunt utile nu doar pentru a fi satisfăcute anumite scopuri individuale, egoiste, ci și pentru a fi realizate scopuri sociale mai complexe, cum ar fi cele altruiste, dacă acest fapt presupune manipularea altor persoane, uneori cu riscul propriei vieți. Acest mod de a acționa reprezintă un tip aparte de conduită și atitudine non-egoistă, care ar putea fi numit „altruism alternativ” și care diferă, după anumiți parametri, de altruismul tradițional, în versiunea conceptualizată de perspectiva general umanistă. Acest mod de manifestare comportamentală este ilustrativ pentru activitatea profesională și a fost una dintre primele direcții de cercetare a machiavelismului (perspectiva psihosocială). Este una din direcțiile de perspectivă în studiul machiavelismului, dat fiind faptul că evaluarea activității unui lider trebuie să fie făcută nu doar după criteriul „scop – mijloace”, dar și în funcție de „sensul și intenția” unei activități.

Această direcție de cercetare implică două tendințe de studiu: 1) machiavelismul ca trăsătură specifică unui lider și 2) machiavelismul ca fenomen imoral (în concordanță cu ideile prezentate în „Principele” și, respectiv, cu criticile care i-au fost aduse lui Machiavelli, raportate la specificul contextului socioistoric).

Încercarea lui Machiavelli de a regândi și transforma cunoașterea despre fenomenul politicului, a impulsionat studiile psihosociale despre individul uman, creând o tradiție notabilă în acest sens. Așa cum individul uman nu este „perfect”, iar statul nu are nevoie de acesta, astfel, pentru realizarea necesităților și a scopurilor sale, în anumite situații, indivizii ar putea recurge la „violență” și diverse tactici care „transcend” normele morale. Deși aceste situații sunt posibile, acest fapt nu înseamnă nicidecum că aceste tactici sunt acceptabile. Machiavelli demonstrează că activitatea politică și arta conducerii statului nu este un mediu în care guvernează „normele etice și morale”, dar o „realitate” care funcționează după legile vremii și ale timpului. Tocmai aceste idei din teoria sa au suscitât dezbateri intense de-a lungul timpului printre cercetătorii din diverse domenii socioumane.

Caracteristic pentru viziunea contemporană cu privire la natura umană, comparativ cu cea din perioadele anterioare, este faptul că impactul factorilor socioculturali, care asigură dinamica individului într-un cadru social, se exprimă printr-o serie de influențe structurale, iar psihologia socială are un primat asupra celei individuale. În studiul machiavelismului, aceste idei și-au găsit reflectare în diverse teorii despre personalitate (L.Vâgotski, S.Rubenștein, E.Fromm ș.a.).

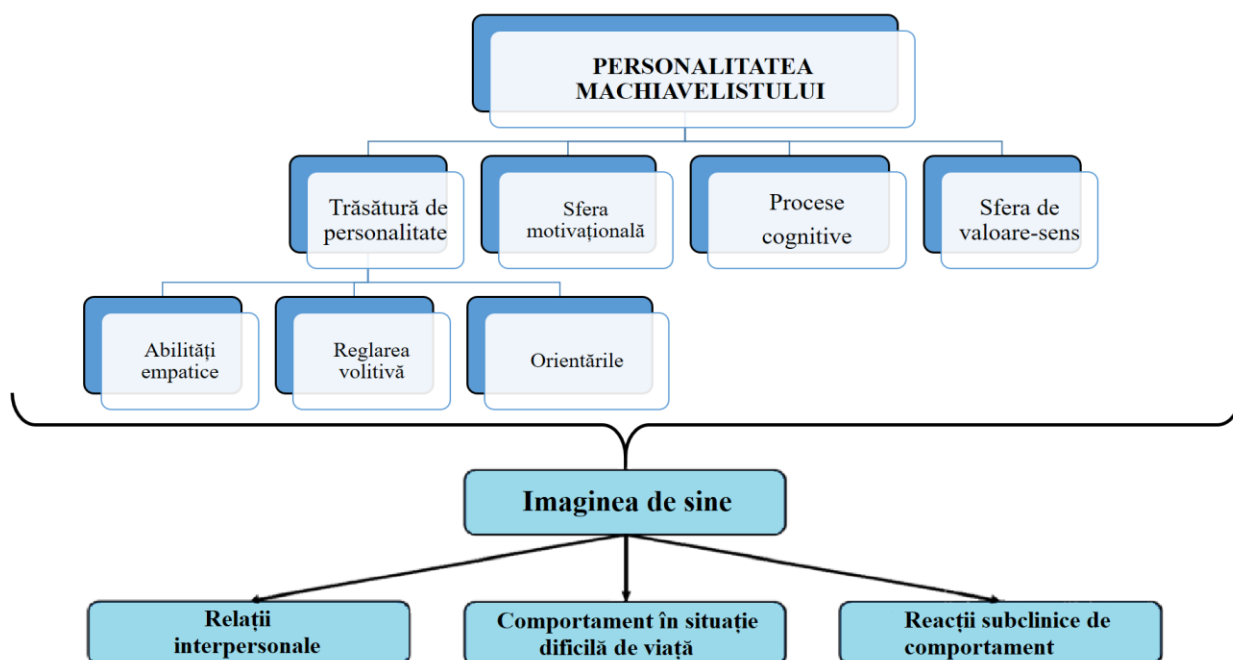
Mai mulți psihologi și antropologi sunt de părerea că natura umană se formează ca rezultat al conflictului intern generat de factorii biologici și socioculturali. Asemenea tematici fundamentale, caracteristice științei psihologice la etapa contemporană, cum ar fi, studiul *modului* în care acționează un

individ și motivelor, pot fi, la fel, regăsite și în scrierile lui Machiavelli. În studiile psihoclinice actuale cu referire la machiavelism pot fi evidențiate idei din psihologia individuală a lui A.Adler și anume, „complexul de inferioritate”, „compensarea” și „supracompensarea” [41]. După cum menționează Adler, complexul de inferioritate generează o tendință neconștientizată de individ de a depăși acel complex. Însă, atunci când individul este influențat de mecanisme defensive, dar nu de sentimente firești, el se distanțează de ceea ce ar fi „Sinele real” și adoptă în relațiile cu ceilalți mai curând strategii de manipulare.

Contribuția esențială a lui Machiavelli în domeniul psihologiei se referă la faptul că în scrierile sale apar deja primele idei despre comportamentul economic al individului specific pentru condițiile economiei de piață (sec. XVII-XIX). Abia în sec. XX, E.Fromm [36] va numi indivizii cu un asemenea tip de comportament – „dominatorii”, persoane *cu tendințe de exploatare*. Una dintre sarcinile de bază ale cercetării noastre este definirea analizei categoriale a fenomenului manipulării prin prisma proceselor de *reificare* și *alienare*, bazându-ne în mare parte pe lucrările acestui important psiholog social german. Astfel după E.Fromm, oamenii se raportează la lumea exterioară în două moduri: prin asimilare – achiziția și utilizarea obiectelor (mod neeficient) sau prin socializare – cunoașterea de sine și a celorlalți (mod eficient) [36]. Descrierea acestor tipuri de personalitate le putem regăsi și în lucrările lui Machiavelli. Raportate la analiza fenomenului machiavelismului în psihologie, acestea sunt privite dual: fie ca niște trăsături imorale, fie ca niște trăsături necesare unui lider.

După E.Fromm, „dominatorii” sunt cei care au impus legea forței, precum în natură – rezistă cel mai puternic [36]. Tendința „exploatorilor” de a-i devaloriza pe ceilalți și de a-i percepe doar prin prisma utilității, demonstrează, în fond, lipsa de valoare, chiar și pentru sine însuși, a „exploatorului”. Concentrându-se în mod excesiv doar asupra beneficiilor pe care le pot primi de la ceilalți, ei nu-și conștientizează propriile posibilități. Similitudini dintre viziunile lui N.Machiavelli și E.Fromm pot fi identificate și în descrierea singurei strategii eficiente, exprimată în prezența unui sistem de valori pe care gânditorul florentin îl întruchipa în conceptul „patrie”. Analiza arată că Machiavelli împărtășea o serie de idei pe care mai târziu le vom regăsi reflectate și dezvoltate atât în lucrările umaniștilor, cât și la reprezentanții altor școli psihologice. De exemplu, la behavioriști întâlnim ideea conform căreia consecințele unei acțiuni poate avea efecte inverse asupra conduitei individului, în condițiile în care vor schimba probabilitatea producerii unei acțiuni care i-a dat naștere.

În acest fel, analiza teoretică ne permite să emitem supoziția precum că machiavelistul își dorește ceva (*sfera motivațional-valorică a personalității*), însă nu știe cum e mai potrivit să-și transpună dorința în realitate (*strategii de conduită în abordarea situațiilor dificile*), de aceea el va recurge la căile cele mai facile și directe, din punctul lui de vedere, de atingere a scopului propus – ligușire, înșelăciune, manipulare ș.a. (*sănătate psihică/ neuroticism*). Această supoziție este descrisă și în figura 4, în care reprezentăm schematic strategia generală a cercetării.

Fig. 4. Schema de realizare a cercetării empirice cu referire la studiul personalității machiavelice.

În capitolele patru și cinci sunt prezentate rezultatele studiilor empirice, care arată că la personalitatea cu un nivel înalt al machiavelismului se manifestă diferențe atât în ceea ce privește sfera motivațională și cognitivă, cât și în cea valoric-normativă (tab. nr. 1).

Scopul cercetării la această etapă a fost realizarea unor studii empirice prin care să verificăm supozițiile noastre teoretice cu referire la manipularea internă și cea externă, precum și despre manifestarea echivocă a personalității machiavelice.

Așa cum machiavelistul îi percepe pe ceilalți drept ținte ale influenței sale, ca niște simple „obiecte” pe care trebuie să le utilizezi în vreun fel anume, el adoptă foarte lejer această strategie de conduită în care ceilalți sunt doar niște obiecte, mai mult de atât, el vede această strategie de relaționare ca fiind unica posibilă, firească, eficientă și absolut necesară. În timp, alegerea acestei strategii se consolidează ca o trăsătură de personalitate tipică, pe care cercetătorii o numesc „machiavelism”. Manipulatorul, pe măsură ce cade în „plasa imoralității”, își pierde treptat „fața umană”. În consecință, fiecare membru al comunității se retrage într-un fel de „lume proprie” și relaționează cu ceilalți doar la necesitate, deoarece ceilalți sunt văzuți doar ca simple instrumente de atingere a unor scopuri personale. Acest mod de relaționare cu ceilalți determină înstrăinarea socială și creează bariere de înțelegere în procesul de comunicare. Înțelegerea Celuilalt presupune nu doar cunoașterea acestuia, dar și acceptarea unui Celălalt egal și totodată diferit de sine (a manifesta asertivitate). Lipsa unor aspirații sociale clare determină individul să evite acțiuni ce implică anumite responsabilități. În fond, pentru un asemenea individ orice scop în sine este perceput ca fiind prioritar, indiferent de modul de satisfacere a aceluia scop. În același timp, sunt ignorate diverse aspecte morale ale vieții sociale, individul alege să se manifeste „ca un element negativ al societății”, fără scrupule, imoral. În asemenea caz, putem vorbi de o abordare strict instrumentală în realizarea scopurilor, ignorându-se nevoia de reglare morală a conduitei.

Tabelul 1.

Relația dintre machiavelism, tipuri de personalitate, mod de relaționare,
mod de comportament în situații dificile de viață ș.a.

Factori	Motivația de putere	Dominare	Tipul demonstrativ de personalitate	Tipul pedant de personalitate
Coeficientul de corelare	$r = 0,332^{**}$	$r = 0,294^{**}$	$r = 0,350^{***}$	$r = -0,350^{***}$
Factori	Ostilitate	Confruntare	Puterea voinței	Tendința de a trece peste norme și reguli
Coeficientul de corelare	$r = 0,309^{**}$	$r = 0,307^{**}$	$r = -0,274^*$	$r = 0,584^{***}$
Factori	Predispunere la comportamente delictive	„Aprecieri favorabile”	Asumarea responsabilității	Nivel de satisfacție privind poziția în cadrul grupului
Coeficientul de corelare	$r = 0,662^{***}$	$r = -0,244^*$	$r = -0,392^{***}$	$r = 0,222^*$
Factori	Nivel de neuroticism	Capacitatea de a-și rezolva problemele	Supraapreciere	Autoînvinuire
Coeficientul de corelare	$r = 0,221^*$	$r = -0,204^*$	$r = -0,211^*$	$r = -0,235^*$
Factori	Orientare agresivă la nivel relațional	Control volitiv asupra reacțiilor emoționale	Orientare agresiv-victimizatoare	Index-funcț Sistemul sinelui
Coeficientul de corelare	$r = 0,691^{***}$	$r = 0,693^{***}$	$r = 0,452^{***}$	$r = 0,504^{***}$
Factori	Perfecționism orientat către sine	Insatisfacție de viață	Nivel de satisfacție maritală	Conștientizare emoțională
Coeficientul de corelare	$r = -0,264^*$	$r = 0,336^{***}$	$r = -0,750^{***}$	$r = -0,421^{**}$
Factori	Empatie	Inteligență emoțională	Inteligență socială	Traectoria vieții
Coeficientul de corelare	$r = -0,347^{**}$	$r = -0,601^{***}$	$r = -0,347^{**}$	$r = -0,415^{**}$
Factori	Orientările valorice ale vieții	Spontaneitate	Înțelegerea sinelui	Scopurile vieții
Coeficientul de corelare	$r = -0,445^{**}$	$r = -0,365^{**}$	$r = -0,470^{**}$	$r = -0,377^{**}$
Factori	Nivel înalt de asertivitate	Nivel scăzut de asertivitate	Performanțe ale vieții	Locul controlului „viață”
Coeficientul de corelare	$r = -0,440^{**}$	$r = 0,348^{**}$	$r = -0,348^{**}$	$r = -0,438^{**}$

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Se consideră că inițial persoana adultă va tinde către realizarea unor „scopuri interioare” care determină activismul acesteia („principiul conformității” după V.A. Petrovski). Vorbim de orientarea adaptativă inițială a oricăror procese mentale și acte comportamentale. Totuși, dezvoltarea individului, prin însăși esența sa umană, nu poate fi redusă doar la activități cu scop de adaptare (A.N. Leotiev, A.Maslow, E.Fromm ș.a.). Armonia socială nu se poate obține doar în baza criteriului „supraviețuirii”, privit ca un criteriu al adaptării sociale. Nici măcar criteriul „calitatea vieții”, adică sentimentul de satisfacție trăit de un individ ce se consideră adaptat, nu este suficient în acest caz, astfel orice filistin poate fi considerat cel mai armonios individ. Machiavelistul utilizează strategii de manipulare bazându-se pe următorul principiu: în general, oamenii sunt ostili și pentru a evita situațiile neplăcute e necesar să recurgem la manipulare. Ceilalți sunt neprietenoși, crede persoana machiavelică. El percepe în acest fel toate situațiile de viață (scala „deprecierii obiectului”), ceea ce îl determină să aprecieze tabloul social în ansamblu mai curând în termeni negativi și orice interacțiune cu celălalt ca potențial ostilă. Totuși, dacă celălalt îl folosește la ceva anume, el își va „apropia” acea persoană.

Rezultatele obținute de noi arată că, dacă e nevoie „să-și apropie o anumită persoană”, machiavelicul poate adopta scenariul „victimei”, chiar dacă în esență acest mod de conduită ar presupune ca și cum manifestarea „slăbiciunii umane”. Acest scenariu îi aduce doar beneficii și, ca în cazul oricărui scenariu utilizat de machiavelist, el va fi utilizat fără rezerve și e absolut necesar să fie folosit, consideră persoana machiavelică, dacă îl ajută să-și atingă scopurile.

Machiavelismul, ca tip de personalitate, poate fi considerat inclusiv ca o manifestare a tipului nevrotic, vorbim de indivizii care adoptă strategii de manipulare nu doar pentru că le consideră eficiente și convenabile în scopul influențării celorlalți, ci și pentru a-și rezolva propriile conflicte interioare. Specificul formelor de conduită dezadaptativă se manifestă în tipurile de mecanisme defensive la care recurge persoana machiavelică. Cu cât se înregistrează un nivel mai înalt pentru indicatorii la scala MAC, cu atât vom identifica o tendință de a se recurge la „proiecție” ($r=0,337$; $p\leq 0,001$) și „negare” ($r=0,222$; $p\leq 0,05$). Prin mecanismul „proiecției”, manipulatorul culpabilizează „victima” pentru propriile eșecuri și deficiențe. În acest fel, dacă manipulatorul eșuează în acțiunile sale, continuându-și „jocul” în maniera-i specifică, își va critica tot „obiectul de acțiune”, adică „victima”, demonstrând astfel un gen de „proiecție primitivă”.

Un alt mecanism defensiv la care recurge persoana machiavelică este „intelectualizarea”. Acest mecanism presupune o *schematizare* și interpretare arbitrară a evenimentelor cu scopul de a-și întări convingerea că deține un control subiectiv asupra situației. Este și un mod de a se percepe în continuare ca „parte a turmei” (E.Fromm) și de a se simți protejat ca personalitate. În fond, acesta este un mod de conduită specific persoanelor care aspiră spre un statut social înalt, însă nu sunt suficient de încrezătoare în propriile forțe. Prin intermediul intelectualizării/raționalizării, persoana machiavelică încearcă să dea o explicație plauzibilă și acceptabilă din punct de vedere moral pentru atitudinile pe care le manifestă față de o anumit individ, perceput ca un simplu „obiect”, justificându-și astfel acțiunile manipulative în raport cu acesta și indiferența față de emoțiile pe care le resimte acel individ. Când cineva nu atinge o anumită reciprocitate în relația cu celălalt, va încerca să-i atribuie caracteristici negative. Ideea precum că natura umană se caracterizează prin „constanță și imperfecțiune” este folosită de persoana machiavelică în calitate de

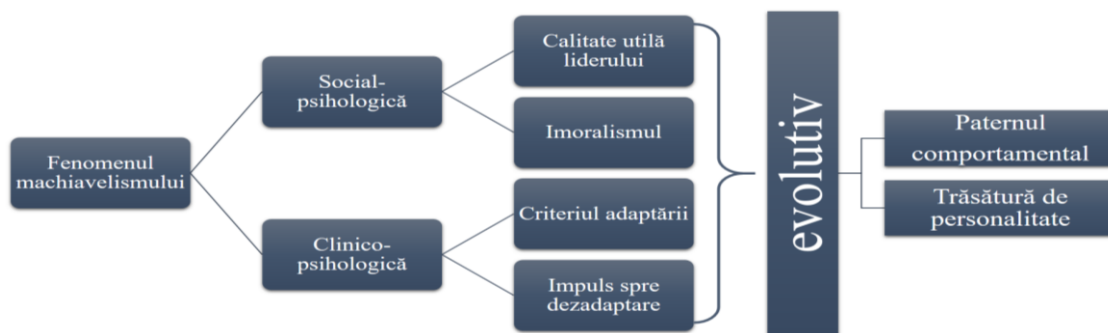
argument principal pentru a-și justifica și pentru sine modul nu tocmai etic în care procedează în raport cu alții.

Pentru machiaveliști e specific să recurgă la agresivitate, ca un mod de a depăși o situație frustrantă, prin axarea pe latura emoțională a vieții. Astfel el își satisface nevoia de „senzații tari” și tendințele hedoniste la nivel valoric și normativ. Poate fi prezentă și agresiunea orientată către sine, în acest caz machiavelicul va recurge la umilirea partenerului de comunicare cu scopul de a-și menține respectul de sine. „Nimicnicia” propriei vieți se manifestă la persoana machiavelică prin înclinațiile spre risc.

S-a demonstrat faptul că în structura personalității la subiecții cu un nivel înalt de machiavelism este prezent riscul de dezadaptare, în acest sens fiind determinate capacități de confruntare cu situațiile negative de viață. Respectiv, au fost delimitate și trăsăturile clinice în manifestarea narcisismului și perfecționismului, care pot fi considerate niște forme specifice de mecanisme defensive la nivel psihologic.

Mecanismul defensiv la care recurge persoana în confruntarea cu o anumită situație dificilă intervine ca un factor care ar putea influența tendința persoanei de a adopta diverse forme (pasive sau active) de manipulare. În situațiile în care ceilalți sunt determinați de persoana machiavelică să se comporte la modul dorit, în calitate de parteneri de comunicare, funcționează niște mecanisme de apărare relativ simple, rudimentare, un gen de asociere dintre „narcisism” (negare) și „nevrotism” (raționalizare). Doar uneori se adoptă mecanisme defensive mai complexe (de compensare). În sistemul defensiv al machiaveliștilor predomină mecanisme nespecifice, în mare parte consolidate prin acțiuni stereotipice. Pot fi întâlnite manifestări de supraevaluare și exacerbare a propriului „Eu” (I.Kon), care, de regulă, conțin elemente iluzorii, utopice, specifice narcisiștilor, perfecționiștilor și machiaveliștilor. Cei cu un nivel mai scăzut de machiavelism pot recurge la mecanismele defensive care denotă o anumită maturitate, cum ar fi – represiunea. La ei predomină mecanisme specifice, având un caracter tipic de amenințare; mult mai frecvent vor recurge la amenințări decât persoanele cu un nivel mai înalt de machiavelism.

În capitolul șase, în baza cercetărilor teoretice și experimentale, sunt prezentate modele ce pot fi utilizate în studii psihologice ulterioare în vederea investigării machiavelismului. S-a stabilit că în studiul fenomenului machiavelismului se evidențiază câteva perspective teoretice. La fiecare din acestea, pot fi identificate două tendințe opuse: abordările psihosociale tratează machiavelismul atât ca o trăsătură importantă pentru lideri, cât și ca o premisă pentru dezvoltarea imoralității; abordările psihoclinice investighează fenomenul, pe de o parte, ca o trăsătură individuală care asigură succesul adaptării psihosociale, pe de alta - ca un factor declanșator al unor disfuncții individuale și sociale. Considerăm că aceste perspective pot fi unificate ca fiind o strategie evolutiv stabilă a comportamentului social (Figura 5).

Fig. 5. Schema de analiză a fenomenului machiavelismului în psihologie (direcțiile principale de cercetare a fenomenului machiavelismului).

Analiza teoriilor moderne cu referire la machiavelism, caracterizate printr-o diversitate de abordări și puncte de vedere, arată că una dintre modalitățile de integrare a acestora ar fi elaborarea unei teorii la baza căreia ar fi o structură binivelară în prezentarea fenomenului, care să reflecte pozițiile contradictorii. La primul nivel vor fi descrise caracteristicile psihice și cele comportamentale specifice machiavelistului (imaginea Eului, conștientizarea sinelui). Cel de-al doilea nivel va reflecta reprezentările despre ceilalți, despre sine, despre lume în general (hărțile mentale), prin urmare, vor fi descrise fenomene psihosociale, inclusiv reprezentarea despre „bine” și „rău”, despre „adevăr” și „fals”, reprezentarea despre normele morale în diferite sfere sociale și de activitate, diferențele dintre percepția normelor morale la nivel individual și social ș.a. Toate acestea pun în discuție teza despre machiavelism drept o categorie omogenă.

Mai există încă o problemă importantă – definirea în cadrul studiilor empirice a componentei interpersonală din conduita machiavelicului. Concluzia noastră este că machiavelismul, ca fenomen psihologic, nu poate fi analizat pe deplin dacă se ia în considerare doar personalitatea machiavelicului. Machiavelli mai analizează și rolul destinului în istoria unui individ și responsabilitatea principelui în luarea deciziilor în momente cruciale pentru destinul unei țări. Din acest punct de vedere, în lucrările lui Machiavelli identificăm atât descrierea individului cu devieri comportamentale, cât și a celui încadrat în limitele normalității. Totuși, în studiile psihologice de la etapa actuală se acordă prioritate direcției de cercetare a fenomenului doar prin prisma *personalității cu tendințe de manipulare*, prin urmare ca un fenomen antisocial.

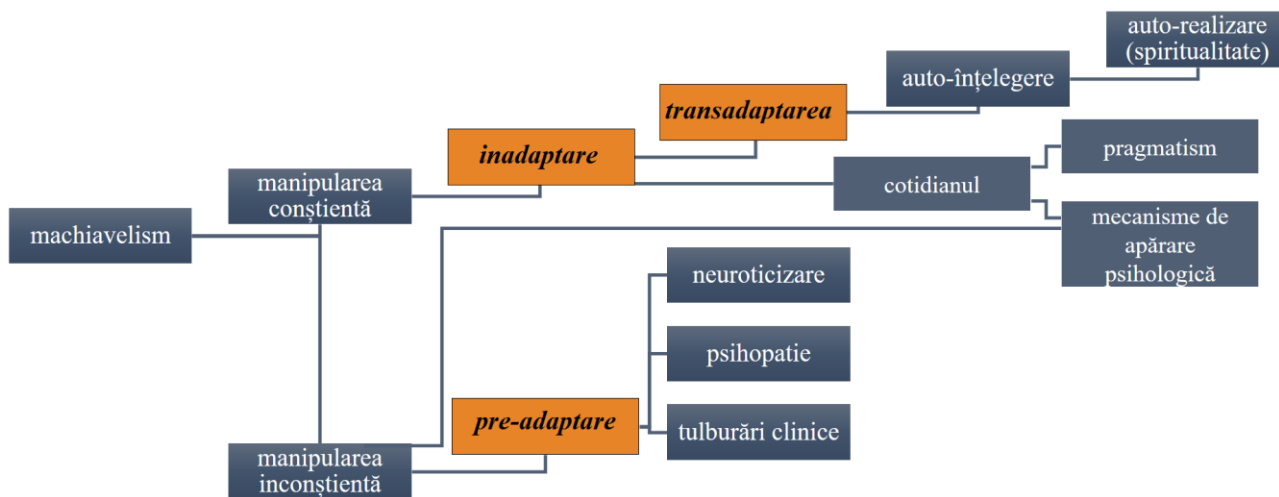
Existența acestor două direcții de cercetare în studiul machiavelismului este justificată, în primul rând, de viziunile cercetătorilor care le-au identificat și care au continuat să studieze acest fenomen ca un fenomen complex și multidimensional. Astfel, studiul machiavelismului în domeniul psihologiei reflectă tocmai această reprezentare privind dualitatea ființei umane. În acest mod, se confirmă faptul că machiavelismul, ca trăsătură de personalitate, poate servi drept factor și criteriu al adaptării psihosociale. Însă, întrebarea care apare în acest caz este: ce anume poate fi considerat un criteriu al adaptării reușite?

Descrierea machiavelismului ca un fenomen imoral este legată în mod direct de ideea dezechilibrului proceselor psihice în contextul analizei, în sens psihosomatic, a fenomenului ce ne interesează în această lucrare. Respectiv, prezența acestei trăsături de personalitate la un anumit individ poate servi drept factor stimulator pentru manifestarea unor devieri psihice, cum ar fi, narcisismul și perfecționismul. Pentru

ilustrare, în figura 6 este reprezentată schematic direcția de cercetare a machiavelismului din perspectiva psihologiei clinice.

La etapa actuală, în psihologie se admite că dezvoltarea armonioasă a unei personalități se produce prin implicarea activă și rațională a însuși individului la procesul de cunoaștere de sine și, în special, a cunoașterii sinelui ca ființă spirituală. În timp ce poziția unei personalități deviate (anormale), numită și „fatalistă” (V.Frankl), este că trebuie să-și accepte soarta ca un dat natural, negând posibilitatea implicării și a responsabilității personale în stabilirea traiectoriei și sensului propriei vieți.

Fig. 6. Schema analitică de studiu a fenomenului machiavelismului (perspectiva psihoclinică).

Studiul acestui aspect mai puțin conștientizat al procesului de cunoaștere este relevant luând în considerare faptul că tot mai multe persoane ar dori să știe cum se pot opune manipulării și cum să-și mențină autonomia în contextul sporirii și sofisticării mecanismelor și mijloacelor de manipulare ca urmare a dezvoltării științifice și tehnologice. O evaluare în prealabil a situației de manipulare și a emoțiilor asociate acesteia, din perspectiva moralității și a impactului pe care o poate avea asupra persoanei, va forma niște bariere prin care persoana va opune rezistență la intențiile de manipulare.

Prin urmare, este de evitat contextul evaluativ care ar permite interpretarea informației prin registrul moralei. Deturnarea atenției spre alte obiecte care nu comportă semnificații traumatice, nu permite perceperea adecvată a informației negative despre sine.

Informațiile despre caracterul imoral al acțiunilor manipulatorului sunt excluse; astfel, ulterior, indivizii nu au posibilitatea să evalueze eventuale consecințe ale acestor acțiuni asupra persoanelor supuse manipulării. Probabil acestea și sunt beneficiile psihologice sau materiale pe care le primește manipulatorul prin acțiunile sale. Prin aceasta se explică de ce enunțul „scopul scuză mijloacele”, preluat de științele sociale, a devenit principalul laitmotiv al teoriei machiavelismului în psihologie.

Un alt enunț care caracterizează acțiunile machiavelismului este „toți oamenii mint, de aceea, nu e niciun păcat să minți pe cineva care oricum te minte”. În contextul dat, am putea să presupunem că prin această idee se exprimă nu doar o convingere pe deplin conștientizată, ci și o introiecție involuntară. Ne

referim la situațiile când oamenii preiau involuntar de la alții chiar și acțiuni pe care le dezaprobă și le provoacă suferință. Pentru a se elibera de eventuale conflicte interioare și a evita disconfortul psihic, indivizii își însușesc convingerile, valorile și atitudinile celorlalți, fără a le evalua critic sau a le schimba.

În acest caz, valorile semnificative și dominante într-o anumită societate, devin prioritare și pentru fiecare individ în parte. Cu alte cuvinte, e un gen de protecție involuntară ca rezultat al influențelor sociale externe. Totuși, fiind vorba de un construct psihologic complex, ca parte a unui sistem „integrativ”, în anumite situații, aceste acțiuni pot avea un caracter intenționat.

Analizând comportamentul manipulatorului și situația în care se produce manipularea, trebuie să examinăm în ce măsură există manifestări tipice fenomenului machiavelismului. Portretul psihologic al machiavelistului a fost elaborat având la bază structura personalității propusă de E.E Socolova și date ale unor studii experimentale.

1. Trăsături specifice primului nivel:

✓ caracteristici temperamentale – un nivel sporit al procesului de inhibare, rigiditate, neuroticism, intoleranță, nemulțumire de viață, dorința de a produce impresii asupra celorlalți, instabilitate – mereu în căutare de nou și schimbare, dar care oricum nu-i aduc satisfacție;

✓ capacități – de conducere, de comunicare, cognitive (flexibilitatea proceselor mentale);

✓ inteligență emoțională și socială, un nivel mediu de autoactualizare;

✓ manifestări caracteriale – minciună, egoism, curaj, ambiție, perseverență ș.a.

2. Trăsături specifice pentru al doilea nivel: nevoia de realizare, motivația de putere și dominare, tendința de a primi onoruri, de a avea un statut înalt, prestigiu și popularitate, centrare pe sine.

3. Trăsături specifice pentru al treilea nivel: perseverența și capacitățile volitive realizate prin exercitarea puterii, ca sursă de influență, incapacitate de control asupra propriei vieți, dat fiind eforturile și tendința sporită de a avea succes.

4. Trăsături specifice pentru al patrulea nivel (nivelul central din structura personalității):

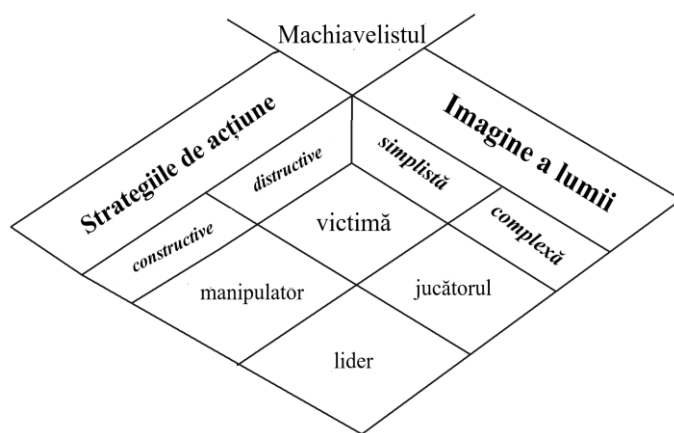
✓ derivate din atitudinea față de ceilalți și față de lume în sens general – supraestimarea propriilor capacități, ostilitate, neîncredere în ceilalți și devalorizarea ființei umane, centrarea pe sine, lipsă de empatie, ignorarea normelor general acceptate și dezinteres pentru aprobarea socială;

✓ derivate din atitudinea față de sine: critic și reflexiv în raport cu propria persoană, dar cu un nivel scăzut de înțelegere a sinelui, sentimentul lipsei de sens, neîncrederea în atragerea respectului față de sine, totuși cu tendințe puternice de a obține un statut cât mai înalt în cadrul relațiilor interpersonale, dezinteres față de autoactualizare, deoarece nu împărtășește valori precum adevărul, binele, frumosul, unicitate, dreptate și autosuficiență.

În consecință, **machiavelismul este o trăsătură de personalitate** care determină un anumit tip de conduită, ce se manifestă în procesul comunicării cu ceilalți prin tendința de a recurge la strategii de manipulare. Când este asociat cu alte **trăsături de caracter**, de exemplu cu *ambitiția* ș.a., machiavelismul dezvoltă un anumit **tip de personalitate** cu o înclinație specifică pentru *manipularea egoistă*. Dimpotrivă, asocierea cu alte trăsături, de exemplu, cu *fermitatea*, va dezvolta un alt **tip de personalitate**, pentru care ar

fi specifică manifestarea *manipulării cu scop altruist*, ceea ce se dovedește a fi o **caracteristică necesară liderului**.

Pe de altă parte, în literatura de specialitate, conceptul de manipulare este definit ca un tip de influență psihologică prin care, apelându-se la tehnici disimulate, un individ este determinat să se comporte într-un mod care nu corespunde cu intențiile și dorințele sale. Aceasta presupune că individul are o imagine clară despre ce-și dorește el și, respectiv, ce-și dorește într-un anumit moment partenerul său de comunicare, reieșind din „harta mentală” privind sinele și celălalt. În funcție de această **imagine asupra lumii**, formată în procesele de interacțiune directă și indirectă cu ceilalți, machiavelistul își dezvoltă o anumită **atitudine față de ceilalți: ceilalți sunt pentru el niște „obiecte”** – „toți oamenii sunt vicioși și mai devreme sau mai târziu acest fapt iese la iveală” sau **ceilalți sunt niște parteneri** – „majoritatea oamenilor sunt, în esență, buni, amabili și curajoși”. Toate aceste reflecții au servit ca bază pentru clasificarea tipologică a „machiavelismului personalității” (Figura 7).

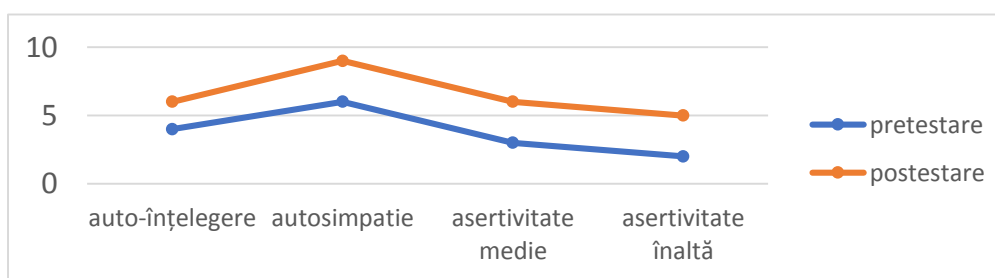
Fig. 7. Clasificarea tipurilor de persoane machiavelice.

Cerințele contradictorii ale mediului sociocultural („a fi expansiv, proactiv și curajos” și, totodată, „a fi obedient și a nu ieși în evidență”) creează confuzii și, în consecință, individul nu înțelege care ar fi acele resurse și conduite adaptative, ce ar putea fi considerate un mod adecvat de reacție la diverse situații și influențe sociale. Persoana machiavelică, având tendința de a-i percepe pe ceilalți ca fiind potențial amenințatori, generalizează și extinde această percepție asupra tuturor situațiilor cu care se confruntă și asupra tuturor persoanelor cu care interacționează, ceea ce îl determină să vadă în atitudinile și conduitele celorlalți mai curând ostilitate. O abordare creativă a situațiilor sociale îi permite individului cu un anumit nivel de maturitate psihologică, spre deosebire de așa zisul machiavelist în versiunea sa actuală (cărui îi sunt specifice mai curând manipularea, cinismul, minciuna și egoismul), nu doar să trăiască o anumită experiență, ci și să o analizeze din punct de vedere etic, implementând, în funcție de noile realități sociale, ideea binelui „Patriei” în planurile și acțiunile sale.

La etapa finală a cercetării, a fost realizat un experiment formativ la care au participat 16 elevi (grupul experimental – „machiaveliști”) care au înregistrat valori înalte la scala MAC și valori scăzute pentru anumite subscale ale testului SAMOAL, SJO, conștientizarea sinelui și asertivitate. Pentru grupul de control

au fost selectați de asemenea 16 elevi – „nemachiaveliști” (cu valori scăzute la scala MAC și valori înalte la alte scale utilizate în prezenta cercetare). În total, la această etapă a experimentului au participat 60 de subiecți (vârsta medie – 15,2 de ani).

Pentru realizarea sarcinilor propuse, am ales în calitate de metodă de intervenție training-ul. Acțiunile în cadrul training-ului au fost orientate în vederea dezvoltării conștientizării sinelui, încrederii de sine și asertivității. Obiectivele de bază ale acestor acțiuni au fost: dezvoltarea unor abilități de diferențiere a următoarelor tipuri de comportament – asertiv-nezitant, ezitant, agresiv și manipulator; conștientizarea propriilor „puncte forte și a posibilităților”; identificarea tehnicilor de manipulare; formarea unor capacități de rezistență la manipulare. Au fost realizate per total 16 ședințe, de 2 ori pe săptămână, a câte 3-4 ore fiecare. Pentru verificarea eficienței programului de training, am realizat o testare repetată, după toți parametrii investigați, a subiecților din cele două grupuri: experimental și de control. Analiza corelațională (testul T Student) a datelor pretest și posttest relevă lipsa unor diferențe semnificative la valorile înregistrate în grupul de control, în schimb aceste diferențe se atestă la grupul experimental (subiecții înregistrează valori diferite la majoritatea factorilor investigați). Astfel, la etapa posttestare, participanții la training – „machiaveliști” înregistrează valori cu 14% mai mici la scala MAC, comparativ cu etapa pretestare (de la 62,4 la 55,3, $t=2,128$ și $p=0,05$). Valori mai mari pentru grupul experimental se atestă și la următoarele scale: „conștientizarea sinelui”, „autosimpatie” (SAMOAL), pentru nivelul general al SJO și mai puțin semnificative pentru unele subscale ale SJO – „scopuri ale vieții”, „locus of control al Eului” și la scala „asertivitate” (pentru nivelele mediu și înalt). Datele înregistrate în grupul experimental pentru scalele „conștientizarea sinelui” și „autosimpatie” (fig. 7) și pentru „locus of control al Eului” demonstrează un nivel mai înalt de încredere în sine, în forțele proprii și dezvoltarea unui sentiment al libertății interioare.

Fig.7. Valorile medii pentru itemii „conștientizare” și „asertivitate” (nivel mediu și înalt), înregistrate la adolescenți până și după realizarea activităților de training (grupul experimental).

Prin urmare, trăsătura de bază a machiavelistului este că în cadrul relațiilor interpersonale nu va ține cont de interesele și scopurile celorlalți. Motivul principal al acestei inflexibilități și rigidități psihosociale este că machiavelistul consideră că manipularea ar fi strategia de bază și chiar cea mai eficientă metodă de influență. Pentru machiavelst, celălalt nu este decât un mijloc de a-și atinge scopurile și a-și realiza propriul program de viață, fără a ține cont de anumite situații sau de interesele celor din jur. De exemplu, în calitatea sa de „lider-manipulator” el va tinde să se înconjoare cu oameni competenți, talentați și de succes doar cu un singur scop – de a-i folosi în vederea realizării propriilor interese și pentru a-și consolida pozițiile sociale.

Devalorizarea celuilalt și perceperea altor oameni doar după principiul utilității, specifică pentru persoanele cu tendințe de exploatare, demonstrează, în fond, propria lor lipsă de valoare. Căutând să-i folosească doar pe alții, ei nu se concentrează de fapt pe propriile capacități.

Deoarece ceilalți nu prezintă valoare, ei nu sunt văzuți ca persoane integre, sunt lipsiți de identitate, sunt considerați un fel de „non-Eu” și toate acestea sunt suficiente pentru a-i manipula. Acest tip de personalitate este numit „manipulator” sau „machiavelist”, de la Machiavelli, cel care a și descris pentru prima dată această „nouă” manifestare a individului uman. Trebuie să menționăm că machiveliștii sunt foarte flexibili, atât prin tacticile folosite, cât și prin atitudinile lor morale, astfel încât pot avea o influență negativă și asupra atitudinilor morale ale celorlalți. De exemplu, „Alții?Ceilalții semnificativi” (părinți sau persoane apropiate), care se caracterizează printr-un nivel înalt de machiavelism, pot exercita influență și asupra altor persoane, care nu sunt machiveliști, dar ajung în final să se comporte în manieră tipic machiavelistă.

În final, constatăm că, în pofida unei tradiții îndelungate de cercetare a machiavelismului, răspunsul la una din întrebările esențiale, și anume, dacă machiavelismul asigură o funcționare armonioasă a personalității, dacă această strategie comportamentală poate fi considerată eficientă (de ex., pentru creșterea în carieră) sau, dimpotrivă, este un mod de conduită disfuncțional (provoacă reacții nevrotice și împiedică armonizarea relațiilor interpersonale) investigarea argumentează necesitatea conjugării eforturilor cercetătorilor din domeniul psihologiei sociale și clinice într-un cadru integrat al psihologiei generale. Astfel, studiul machiavelismului trebuie întreprins atât în mod particular, în cadrul diverselor domenii ale cunoașterii științifice, cât și interdisciplinar, printr-o joncțiune a variatelor puncte de vedere (de interpretare și explicare) sau a strategiilor analitice (de la nivelul „molecular” – la cel al „filosofiei politice”).

În investigarea machiavelismului trebuie luate în considerare următoarele principii: principiul istoric, principiul obiectivității, principiul determinismului, principiul activității și cel al activismului, principiul individual, principiul sistemic (multinivellar, ierarhic), principiul planului existențial de analiză, principiul toleranței la incertitudine, principiul hermeneutic ș.a. Însă, principiul de bază trebuie să rămână cel istoric. În viziunea noastră, semnificația analizei istorice constă în primul rând în posibilitatea fundamentării unei imagini conceptuale holistice, la nivel de structură și conținut, privind cunoașterea psihologică cu referire la realitatea subiectivă a funcționării persoanei machiavelice și, în același timp, a definirii fenomenului machiavelismului în sistemul general al cunoașterii umane.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

I. Identificarea aspectelor psihologice din învățăturile lui Machiavelli

1. A fost dovedit că principiul esențial ce atestă valoarea empirică a lucrării lui Machiavelli în fundamentarea teoretic-metodologică privind cunoașterea actuală cu referire la umanitate poate fi formulat în felul următor:

- În primul rând, definirea individului ca o entitate a naturii – oamenii și societatea se supun legilor naturii și sunt ghidați de necesitățile naturale;

- În al doilea rând, în lucrările sale, autoarea descrie primele caracteristici ale unui nou tip de individ uman, care se manifestă mai pregnant în sec. XVII-XIX, și anume, tipul „*cu spirit de posesor*” sau „*cu tendințe de exploatare*”.
- În al treilea rând, în sistemul relațiilor interpersonale a fost identificat un *model de comportament adaptativ*, și anume *comportamentul manipulatorului* (perspectiva cercetărilor evoluționiste).

2. A fost demonstrat că, în teoriile psihologice moderne despre personalitate se regăsesc anumite principii ale doctrinei lui Machiavelli, cum ar fi, în calitate de individ ideal el propune modelul *Omului Nou* – un individ *activ, ambițios și motivat*, care își stabilește scopuri, le prioritizează în funcție de importanța acestora și identifică cele mai eficace mijloace în realizarea lor. În psihologia modernă acest principiu este reflectat din perspectiva privind studiul persoanei în contextul relațiilor sociale (ca subiect al activității). Ideile lui Machiavelli despre natura socială a indivizilor și una din tezele sale principale, conform căreia „scopul scuză mijloacele”, au fost ulterior dezvoltate în cadrul concepției cultural-istorice a lui L.Vâgotski și a perspectivei teoretice despre activitatea umană a lui S.Rubinștein și A.Brușlinski.

3. Ideile lui Machiavelli despre natura egoistă a individului sunt investigate în multiple lucrări ale cercetătorilor din astfel de domenii, precum neopsihanaliza, psihologia gestaltistă sau psihologia umanistă. Tezele sale despre diversitatea comportamentelor umane, în funcție de complexitatea situațiilor sociale cu care se confruntă indivizii, despre formarea mecanismelor de adaptare comportamentală și despre faptul că reacțiile comportamentale sunt selectate, întărite și reorganizate, au fost utilizate de behavioriști.

4. Ideile lui Machiavelli, prezentate prin figura tipologică a *Principelui* și *Omului Nou* în psihologie, se regăsesc și în teoria actualizării. La fel ca și Maslow, Machiavelli identifică drept obstacol în calea autoactualizării absența unui „context social propice”, care i-ar permite individului să-și descopere potențialul său uman și arată că o influență negativă este exercitată de nevoia de securitate. Dimpotrivă, ascensiunea este determinată de pregătirea individului pentru risc, capacitatea de a se dezice de obiceiurile depășite, iar acest fapt necesită curaj și voință. La Machiavelli, aceste idei sunt conceptualizate prin ceea ce el numește „virtus”.

II. Stabilirea originilor diversității inevitabile a cercetărilor actuale cu referire la fenomenul machevialismului

5. Modelul dual de abordare a manipulării, care diferențiază două tipuri: manipulare „externă” și manipulare „internă”, demonstrează aceeași dualitate și în interpretarea fenomenului machevialismului, cu atât mai mult cu cât originea conceptului își are rădăcinile chiar în lucrarea lui Machiavelli, ca și, de altfel, în evoluția contextului social-istoric. Multitudinea de interpretări ale lucrării lui Machiavelli deseori implică un caracter evaluativ. Analiza conținutului lucrării a arătat că, în pofida opiniilor generalizate privind cinismul amoral al lui Machiavelli, autorul a fost, de fapt, destul de realist și pragmatic, prezentând contradicțiile dintre morală și politică.

6. Luând în considerare opțiunile semantice oferite de tezaurul limbii se constată următoarea consecutivitate de termeni: machevialism = intelect machevelic = manipulare = persoană machevelică. „Machevialismul” este un fenomen istoric, ce explică manifestările lumii exterioare, pe când „persoana machevelică”, ca o manifestare a „omulețului din noi înșine”, reflectă lumea noastră interioară.

„Manipularea” presupune o stare tranzitorie, așa cum are „ieșiri” atât spre lumea interioară, cât și spre cea exterioară. „Intellectul machiavelic” este un concept mai larg și necesită a fi analizat ca un ansamblu de capacități cognitive care asigură atât revizuirea progresivă a celor mai optime strategii necesare pentru reușita socială, cât și obținerea de către individ a succesului în diverse situații sociale concrete.

III. Fundamentarea teoretico-metodologică a fenomenului machiavelismului în psihologie

7. A fost demonstrat că fenomenul machiavelismului trebuie studiat în corespundere cu principiile de bază din psihologia contemporană, folosind perspective teoretice precum analiza sistemică, principiul determinismului, concepția privind toleranța persoanei la incertitudine în procesul de luare a deciziilor. Baza metodologică a studiului o constituie principiul istoric, fundamental în analiza esenței lumii interioare a individului (viziunea despre lume), al așa zisului individ definit ca machiavelist. Principiul prevede realizarea analizei în funcție de reprezentările social-istorice dominante în societate la o anumită etapă istorică, fiind orientat spre cunoașterea lumii și a fenomenelor în evoluție și în corespundere cu schimbările cardinale care se produc în timp.

8. În psihologie, individul „normal” este considerat acel individ care este suficient de adaptat contextului social în care se află, fie că este de acord sau nu cu regulile și convențiile aceluia context, iar societatea beneficiază de pe urma activității sale. Astfel vedea Nicolo Machiavelli figura *Principelui*. Aceste idei sunt reflectate în abordarea machiavelismului ca un tip de personalitate specific liderului, în concepțiile psihologiei sociale și ca un mod de adaptare psihosocială reușită din punct de vedere al psihologiei clinice.

9. Evidențierea componentelor intra- și interpersonale conduce în mod inevitabil către ideea că machiavelismul, ca fenomen psihologic, nu poate fi analizat în profunzime dacă se ia în considerare doar „personalitatea machiavelică”. Studiul machiavelismului este în conexiune cu problema fundamentală a psihologiei vieții cotidiene – înțelegerea, adică formarea sensurilor care exprimă raportarea valorică a subiectului la lumea înconjurătoare. Reflectarea profundă asupra problemelor sociale, interpersonale și intrapersonale îi oferă individului posibilitatea de a găsi căi posibile pentru dezvoltarea sa. Pentru realizarea cercetării – identificarea limitelor psihosociale ale fenomenului manipularii umane ca punct de plecare în elaborarea concepției privind formarea valorilor și înțelesurilor sociale, a unui gen de imunitate valoric-semantică a subiectului în confruntarea cu tehnologiile de manipulare, se propune un set complex de acțiuni, destinate pentru toți actorii procesului educațional.

IV. Evidențierea aspectelor psihosociale ale machiavelismului ca un mod de adaptare psihosocială. Urmare a studiului interrelației dintre orientarea machiavelică a persoanei și consecințele comportamentale ale acesteia a constatat următoarele:

10. Persoanele machiavelice apelează la tehnici de manipulare tocmai datorită faptului că ei îi suspectează pe ceilalți de ostilitate și, astfel, în situații critice, din dorința de a-și devansa oponentii, recurg la un asemenea mod de conduită, caracterizat prin prudență și suspiciune în raport cu ceilalți. A fost dovedit că schemele social-psihologice tipice din sfera motivațională a unei persoane sunt factori care determină întărirea în structura personalității a acestui scenariu – conduită machiavelică, iar accentuările de caracter sunt predictorii care îi oferă machiavelistului un „instrumentar” necesar pentru a recurge la manipulare ca formă de influență socială.

11. S-a constatat că machevialistul tinde să atingă un status cât mai înalt în cadrul relațiilor interpersonale. Tendința de a recurge la manipulare se bazează pe acest tip de scenariu comportamental. El nu este o „victimă” la nivel social, dar poate să joace acest rol, deoarece îi oferă posibilitatea de a folosi resursele externe pentru a-și ascunde problemele sale interne.

12. A fost demonstrat că machevialistul-adolescent are un nivel înalt de „potențial delicvent”, care în anumite situații sociale poate fi pus în aplicare. Între grupurile de machevialiști cu un nivel „înalt” și „scăzut” se atestă diferențe atât în ceea ce privește nivelul de narcisism, cât și la valorile înregistrate la alte scale. Acest fapt este determinat de un nivel volițional insuficient format al controlului asupra necesităților, tendințe hedoniste, instabilitate a „sinelui” și a valorilor individului.

13. Analiza mecanismelor defensive arată că aceste mecanisme se declanșează tocmai în situațiile când persoana machiavelică îi impune pe ceilalți să facă ceea ce el își dorește, fără a ține cont de necesitățile partenerului de comunicare. Aceste mecanisme reprezintă o combinație de reacții simple, primitive, „narcisice” (negare) și nevrotice (reactivitate). Doar în unele cazuri se folosește un mecanism de apărare mai complex cognitiv (compensarea).

14. Analiza corelațională a arătat că machiavelismul poate fi relaționat cu nivelul general al dezvoltării sociale și emoționale a individului. De rând cu componenta cognitiv-evaluativă, machiavelismul include elemente comunicaiv-valorice și reflexiv-corecționale, care influențează deciziile pe care le face persoana în situații de dileme morale. Se manifestă o anumită tendință nediferențiată de sentimente ambivalente îndreptate „pro” și „contra” propriului sine. Machiavelistul conștientizează într-o anumită măsură că acțiunile sale sunt imorale, dar nu întotdeauna conștientizează care sunt motivele reale ce îl determină să adopte tactici de manipulare în comunicarea cu ceilalți.

15. S-a evidențiat că evaluările la Scala MAC corelează negativ cu indicii generali la autoactualizare, inclusiv pe subscale separate: flexibilitatea în comunicare, sociabilitatea, viziunea privind natura umană, autosimpatia, autonomia și valorile individuale. Cu cât nivelul de machiavelism crește, scade nivelul de autoactualizare, de reflexivitate și conștientizare a sinelui. Ceea ce îi este specific persoanei cu tendințe/de autoactualizare, și anume, capacitatea de a face distincție între „scopuri” și „mijloace de atingere a scopurilor”, nu-i caracterizează pe machevialiști, ei sunt orientați doar spre mijloace, în detrimentul valorilor.

16. Machiaveliștii se ghidează de diverse teorii implicite și explicite privind psihicul uman, inteligență și moralitate care stau la baza manipulării, de aceea între ei se constată anumite diferențe. Din perspectiva trăirilor hedoniste, individul ignoră, denaturează și contestă realitatea propriu-zisă, creând iluzia unei satisfacții în raport cu această realitate. În acest fel, el se află în poziția infantilă a „victimii” care respinge de fapt realitatea. *Manipulatorul* se adaptează la realitate, simplificând lucrurile. Realitatea în care funcționează *jucătorul* (o versiune modernă a machevialistului) este mult mai complexă decât cea a *victimii*, însă strategiile de acțiune sunt la fel distructive, deoarece el crede că pentru „atingerea scopurilor sunt eficiente orice mijloace”. O abordare creativă a realității cotidiene îi permite individului caracterizat de un anumit nivel de maturitate psihologică, spre deosebire de versiunile moderne ale machevialistului, manipulatorul, cinicul, mincinosul și egoistul, nu doar să trăiască, dar și să transpună această nouă realitate în

proiecte și acțiuni. *Machiavelistul lider* are o viziune complexă asupra lumii și este capabil, în caz de necesitate, să pună în aplicare un mod constructiv de conduită manipulativă.

17. Încercarea de a identifica condițiile care duc la formarea unor scenarii de conduită manipulativă în raport cu ceilalți a demonstrat că nivelul maturității psihologice și asertivitatea sunt resurse personale care reprezintă fundamente de bază pentru formarea unei personalități „antimachiavelice”, contribuind la dezvoltarea sentimentului de reflexie asupra propriului sine, a înțelegerii corecte a respectului de sine și a tendinței de a-și menține un respect al propriei persoane.

18. Concluzie generală: cercetările din domeniul machiavelismului pot fi împărțite în trei categorii: cognitive, umaniste și aplicative.

Cercetările cognitive investighează implicațiile proceselor cognitive raportate la „machiavelism” ca obiect psihic, în care se regăsesc concepte și categorii corespunzătoare proceselor de cunoaștere, respectiv care sunt legitățile în funcționarea acestui fenomen.

Cercetările umaniste (*abordarea ideografică*) sunt orientate către lumea interioară a individului (valorile, convingerile și sensul vieții) și urmăresc studiul aspectelor etice și normative ale lucrării „Principele” și a doctrinelor lui Machiavelli în general, inclusiv a interpretărilor lucrării pe care le dau diferiți autori și impactul acestora asupra societății actuale, dar și a autorefecțiilor pe care le face „persoana machiavelistă” asupra a ceea ce se întâmplă cu sine însuși.

Cercetările aplicative au drept scop studiul machiavelismului în vederea reorganizării relațiilor interumane. Scopul acestor cercetări este de a identifica cele mai eficiente instrumente de lucru ce pot fi utilizate în diverse activități practice ce vizează problematica machiavelismului (mecanisme de securizare la manipulare, formarea unei personalități mature și integre, capabile să se opună manipulării, jocurilor cu sine însuși și autoamăgire).

Recomandări generale pentru profesori, psihologi școlari și clinicieni, părinți și asistenți sociali:

- Să identifice tendințe de manifestare a manipulării la copii, atât la nivel interpersonal, cât și în cadrul relațiilor intragrupale din colectivul de elevi;

- Să reacționeze adecvat la tendințele de manipulare din partea elevilor, părinților, colegilor: să se opună imediat oricărei manifestări egoiste, cinice, neprietenoase, dominante sau încercărilor „de victimizare” din partea persoanelor;

- Să diferențieze între diferite forme de manipulare (de la cele agresiv-ofensive la cele defensiv-victimizatoare) și să stabilească relații cu cei din jur în funcție de tipul de persoană machiavelică sau rolul pe care și-l asumă aceasta („victimă”).

- Luând în considerare faptul că „victima” solicită permanent ajutorul „salvatorului”, , devine în timp neajutorată și pasivă, își pierde încrederea în forțele proprii, astfel, va avea nevoie tot timpul de suportul celorlalți. În acest fel, dacă inițial acordarea ajutorului produce efecte pozitive, pe termen lung repetiția acestui act are și efecte negative.

- În vederea formării unei poziții antimachiavelice e necesar de evitat exagerările; o manifestare adecvată ar fi o atitudine tolerantă la judecățile categorice ale celorlalți, implicit, o evaluare corectă a altor persoane și grupuri sociale. De asemenea, e necesară conștientizarea strategiilor de influență asupra maselor

prin inocularea unor reprezentări fără semnificații, canalizarea insatisfacțiilor indivizilor și încercările de transformare a acestora în energii destructive, ceea ce determină în consecință răsturnări valorice și morale. Conștientizarea efectelor produse de aceste acțiuni de masă va contribui la înțelegerea faptului că responsabilitatea pentru luarea deciziilor revine, deopotrivă, atât manipulatorului, cât și celui manipulat.

BIBLIOGRAFIE

Lista de surse bibliografice în limba română:

1. BUCUN N., PANIȘ A. Personalitatea integrală – un deziderat al educației moderne. În: *Univers Pedagogic*. – Chișinău, 2010, nr. 4, p. 4-14. ISSN 1857-3266
2. RACU I. Formarea conștiinței de sine în diferite situații sociale de dezvoltare. În: *Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială*. – Chișinău, nr. 1, 2005. ISSN 1857-0224
3. DANDARA O. Paradigma, concept-cheie al teoriei și practicii educaționale. În: *Materialele conf. șt. internaț. „Învățământul postmodern între eficiență și funcționalitate”* (15 noiembrie 2013). – Chisinau, CEP USM, 2014, p. 17-21. ISBN 978-9975-71-513-3
4. GUȚU V. Profesorul în societatea contemporană: între modernism și postmodernism. În: *Materialele conf. șt. internaț. „Învățământul postmodern între eficiență și funcționalitate”* (15 noiembrie 2013). – Chisinau, CEP USM, 2014, p. 17-21. ISBN 978-9975-71-513-3
5. JOULE R.V. *Tratat de manipulare*. – Editura Antet, 1997.
6. ȘLEAHTIȚCHI M. Lideri, între situaționalitate, charisma și providențialitate. În: *Materialele conf. șt. naț. cu participare internațională „Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacități de inovarea” dedicată aniversării 65 de la fondarea USM. Științe sociale* (21-22 sept., 2011). – Chișinău, CEP USM, 2011, vol. 2, p. 112-114. ISBN 978-9975-71-151-7
7. VARZARI P. Relația dintre guvernanți și guvernați în concepția lui N.Machiavelli. În: *Moldoscopie. Probleme de analiză politică*. – Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2016, nr.2 (LXXXIII), p. 30 – 42. ISSN 1812-2566.

Lista de surse bibliografice în limba rusă:

8. АКИМЕНКО А. К. Взаимосвязь представлений о лжи и стратегий поведения в системе социально-психологической адаптации личности. В: *Автореф. канд. дис.* – Саратов, 2008.
9. АЛЕКСАНДРОВ Ю.И., АЛЕКСАНДРОВА Н.Л. Системная структура субъективного опыта и системная структура культуры. В: *Матер. междунаrod. науч. симп.: «Системно-синергическая парадигма в культуре и искусстве»*. – Тагангог: Изд-во ТРТУ, 2004, с. 82-88.
10. АПРЕСЯН Р.Г. О праве лгать. В: *Логос*, 2008, №5, с. 4-18.
11. АРОНСОН Э., ПРАТКАНИС Э. Эпоха пропаганды: механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. – СПб: Прайм-Еврознак, 2003.
12. БАТКИН Д. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – Москва, 1989.
13. БАХТИН М.М. К философии поступка. В: *Философия и социология науки и техники.*/ Под ред. И.Т. Фролова. – Москва, 1986.
14. БЕДЕНКО С.В. Влияние манипулятивной направленности личности руководителя на социально-психологический климат группы. В: *Дисс. ...канд. психологических наук*. – Ростов-на-Дону, 2008. 251 с.: ил. РГБ ОД, 61:08-19/15
15. БРУШЛИНСКИЙ А.В. Психология субъекта. – СПб.: Алетейя, 2003.
16. ВЫГОТСКИЙ Л.С. История развития высших психических функций. В: *Собр. соч. Т. 3.* –

- Москва, 1983.
17. ГОФМАН И. Представления себя другим в повседневной жизни. – Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2000.
  18. ГРАЧЕВ Г.В., МЕЛЬНИК И.К. Манипулирование личностью: организация, способы и технология информационно-психологического воздействия. – Москва, 2002.
  19. ГУТОРОВ В.А., ШИРИНЯНЦ А.А. Терроризм как теоретическая и историческая проблема: некоторые аспекты интерпретации. В: *Полис. Политические исследования*, 2017, № 3, с. 30-54. DOI: <https://doi.org/10.17976/jpps/2017.03.03>.
  20. ДОЦЕНКО Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – Москва, Изд-во Речь, 2003.
  21. ДУБРОВСКИЙ Д.И. К вопросу о добродетельном обмане. В: *Логос*, 2008, №. 5, с.19-22.
  22. ЕГОРОВА М.С. Макиавеллизм в структуре личностных свойств. В: *Вестник Пермского государственного педагогического университета*. Дифференциальная психология: Серия 10, 2009, № 1/2, с. 65–80.
  23. ЖДАНОВА О.О. Сравнительный анализ понятий «манипулирование» и «макиавеллизм» и их использование в психологической литературе. В: *В.М. Бехтерев и современная психология, психотерапия: Сборник статей к конференции*. – Казань: Центр инновационных технологий, 2001, с. 26-31.
  24. ЖЕЛТОНОВА Ю.А. Ценностно-смысловые детерминанты межличностного взаимопонимания. В: *Автореф. дис. канд. психол. наук*. – Ростов-на-Дону: РГУ, 2000.
  25. ЗНАКОВ В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы. – Москва: Изд-во Института психологии РАН, 2005. 448 с. ISBN 5-9270-0078-9
  26. КАЛУЦКАЯ И.Н., ПОДДЪЯКОВ А.Н. Представления о макиавеллизме: разнообразие подходов и оценок. В: *Культурно-историческая психология*, 2007, № 4, с. 78-89.
  27. КАРА-МУРЗА С.Г. Манипуляция сознанием. – Москва: Эксмо, 2009, 86 с. ISBN 978-5-699-10826-8
  28. КРАВЧЕНКО Г.К. Макиавелли: технология эффективного лидерства. В: *Социологическое наследие*, 1993, № 6, с.135-142.
  29. ЛАРИНА А. Д. Подходы, установки и перспективы в исследовании макиавеллизма. В: *Вопросы психологии*, 2010, № 3, с. 75–83.
  30. ЛЕОНТЬЕВ А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х тт., т.1. – Москва, 1983.
  31. Личность и творчество Никколо Макиавелли в оценке русских мыслителей и исследователей. В: *Антология*. – Санкт-Петербург: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института. (Серия: Русский путь), 2002.
  32. МАКИАВЕЛЛИ Н: Сочинения. – Москва: Изд-во Эксмо; Харьков: Изд-во «Фолио», 2007. 627 с. (Антология мысли). ISBN 966-03-0283-5
  33. МОЛЧАНОВ С.В. Мораль справедливости и мораль заботы: зарубежные и отечественные подходы к моральному развитию. В: *Вестн. Моск. ун-та*. Сер. 14: Психология, 2011, № 2, с.

59-72.

34. РУБИНШТЕЙН С.Л. Человек и мир. – Москва: Наука, 1997.
35. СОКОЛОВА Е.Т., ИВАНЦУК Г.А. Проблема сознательной и бессознательной манипуляции. В: *Психологические исследования*, 2013, т. 6, №2, с. 3.
36. ФРОММ Э. Иметь или быть? (пер. с англ., общ. ред. и посл. В.И. Добренъков, 2-е изд. доп.). – Москва: Прогресс, 1990. 336 с. (Б-ка зарубеж. психологии). ISBN 5-01-002072-6
37. ХЛОДОВСКИЙ Р. О Никколо Макиавелли, секретаре Флорентийской республики, гуманисте, историке, авторе комедий, а также поэте трагическом. В: *Макиавелли Н. Избранное*. – Москва, 1999.
38. ХЬЕЛЛ Л., ЗИГЛЕР Д. Теории личности, 3-е изд. – СПб: Питер, 2008. 607 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»). ISBN 978-5-88782-412-3; 5-88782-412-3
39. ШЕЙНОВ В.П. Психология манипулирования. – Минск: Харвест, 2010. 704 с. ISBN 978-985-16-6882-9; ISBN 978-985-16-6883-6
40. ЭКМАН П. Психология лжи. – СПб.: Питер, 2003.

Lista de surse bibliografice în limba engleză:

41. ADLER A. The individual psychology of Alfred Adler: A systematic presentation in selections from his writings (H. L. Ansbacher & R.R. Ansbacher, Eds.). New York: Harper & Row, 1956.
42. ALTERMAN A.I., MCDERMOTT P.A., Cacciola J.S., Rutherford M.J., Boardman C.R., McKay J.R., Cook T.G. A typology of antisociality in methadone patients. In: *J. of Abn. Psychol.*, 1998, v. 107, nr. 3, p. 412-422.
43. AUSTIN E., FARRELLY D., BLACK C., MOORE H. Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side? In: *Personality & Individual Differences*, 2007, v. 43, nr. 1, p. 179-189.
44. BERECZKEI T. Machiavellianism: The Psychology of Manipulation. Publisher: Routledge. Year: 2017.
45. BURNHAM J. The Machiavellians: Defenders of Freedom, Washington, DC: Gateway 1943, p. 84.
46. CHERULNIL P.D., WAY J.H., AMES S., HUTTO D.B. Impressions of high and low Machiavellian men. In: *Journal of Personality*, 1981, v. 49, nr. 4, p. 388-400.
47. CHRISTIE R., Geis F. Studies in machiavellianism. New York: Academic Press, 1970.
48. DELUGA R.J. American presidential Machiavellianism: Implications for charismatic leadership and rated performance. In: *The Leadership Quart*, 2001, v. 12, nr. 3, p. 339-363.
49. DRORY A., GLUSKINOS U. M. Machiavellianism and leadership. In: *J. Appl. Psychol.*, 1980, v. 65, nr. 1, p. 81-86.
50. FEMIA J. V. Machiavelli Revisited. Political philosophy now: Cardiff: University of Wales Press, 2004, 148 p.
51. CHRISTIE R., GEIS F. Studies in machiavellianism. New York: Academic Press, 1970.
52. GEIS F.L. Machiavellianism: Dimensions of personality. New York: A Wiley-Interscience

- Publication, 1978, p. 305–364.
53. GEIS F., MOON T. Machiavellianism and deception. In: *Pers. and Soc. Psychol.* 1981, nr. 41 (4), p. 766-775.
  54. GLAD B. Why tyrants go too far: Malignant narcissism and absolute power. In: *Political Psychol.*, 2002, nr. 23, p. 1-37.
  55. HAWLEY P.H. Evolution and personality: A new look at Machiavellianism: Handbook of personality development / Mroczek D. K., Little, T. D. (Eds.). Mahwah, New York, 2006.
  56. JAKOBWITZ S., EGAN V. The dark triad and normal personality trait. In: *Pers. and Individ. Diff.* 2006, v. 40, nr. 2, p. 331-339.
  57. JONASON P.K., Li N.P., Webster G.D., Schmitt D.P. The dark triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. In: *European Journal of Personality*; Feb 2009, v. 23, nr. 1, p. 5-18.
  58. KELLY G.A. A brief introduction to personal construct theory. In: *Perspectives in personal construct theory*. D.Bannister (Ed.). New York: Academic Press. Written, 1970, p. 1- 29.
  59. KOCIS R.A. Machiavelli Redeemed: Retrieving His Humanist Perspectives on Equality, Power, and Glory (Bethelam) In: *Lehigh University Press and London*. Associated University Presses: 1998, p. 43.
  60. LEE K., ASHTON M.C. The personality bases of socio-political attitudes: The role of Honesty-Humility and Openness to Experience. In: *Journal of Research in Personality*, nr. I, 2009.
  61. LILIENFELD S. O. The MMPI-2 Antisocial Practices Content Scale: Construct validity and comparison with the Psychopathic Deviate Scale. In: *Psychol. Assessment*, 1996, v. 8, nr. 3, p. 281-293.
  62. LOAS G., VERRIER A., Romney C. Relationship between alexithymia and machiavellianism in healthy subjects. In: *Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique*, 2007, v. 165, nr. 4, p. 254-257.
  63. MAZZA M., RISIO A. D., TOZZINI C., RONCONE R., CASACCHIA M. Machiavellianism and theory of mind in people affected by schizophrenia. In: *Brain and Cognition*, 2003, v. 51, nr. 3, p. 262-269.
  64. MCHOSKEY J. Machiavellianism and personality dysfunction. In: *Person. and Individ. Diff.* 2001, v. 31, nr. 5, p. 791-798.
  65. MCNAMARA P., DURSO R., HARRIS E. «Machiavellianism» and frontal dysfunction: evidence from Parkinson's disease. In: *Cognitive neuropsychiatry*, 2007, v. 12, nr. 4, p. 285–300.
  66. MUDRACK P.E. Machiavellianism and Locus of Control: A Meta-Analytic Review. In: *Journal of Social Psychology*, 1990, v. 130, nr. 1, p. 125–126. 293
  67. POCOCK J.G. A. The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. Princeton: Princeton University Press, 1975, chs 3.
  68. SCHMITT D. The «Dark Triad» of personality across 57 nations: Evolution of sex differences and cultural variations of anti-sociality, In: *Электронный ресурс*: <http://www.hbes.com/HBES/abst2008.pdf>. 309

69. SULLIVAN R., ALLEN J. Social deficits associated with schizophrenia defined in terms of interpersonal Machiavellianism. In: *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 1999, nr. 99, p. 148-154. 320
70. WILSON D.S., NEAR D., MILLER R.R. Machiavellianism: A synthesis of the evolutionary and psychological literatures. In: *Psychological Bulletin*, 1996, v. 119, nr. 2, p.285–299.

Lista celor mai importante publicații la tema cercetării:

1. АНЦИБОР Л. Макиавеллизм в структуре современного психологического знания: проблемы теории и методологии анализа (монография). Кишинэу: СЕР USM, 2014. 292 с. ISBN:978-9975-71-592-8. 24,0 с.а.
2. АНȚИБОР L. Machiavelli versus machiavelism: psihologie, etică, politică. În: *Enciclopedica. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice*. – Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut) a Academiei de științe a Moldovei, 2015, nr. 1(8), p. 79-89. 1,00 с.а.
3. ANTSIBOR L. Machiavelli versus Machiavelianism: psihology, ethics, politics. În: *Bulletin of Integrative Psychiatry (BPI)*, New Series, Year XXIV No. 3 (78), September 2018. P. 77-88. ISSN: 1453-7257. 1,00 с.а.
4. АНЦИБОР Л. Философско-мировоззренческий и психологический подходы к проблеме макиавеллизма // *Mater. conf. internaț.: „Învățământul superior: valențe și oportunități educaționale, de cercetare și transfer inovațional”* (28, 29 septembrie noiembrie 2016). – Chișinău: СЕР USM, 2016, p. ISBN 978-9975-71-675-8.
5. АНЦИБОР Л. Учение Макиавелли: объект и предмет современного психологического знания // *Conf. șt. naț. cu partic. internaț.: „Intergarea prin cercetare și inovare”* (28-29 sept. 2016). – Chișinău: СЕР USM, 2016, p. 73-76. ISBN 978-9975-71-812-7. 0,5 с.а.
6. АНЦИБОР Л. Влияние воззрений Никколо Макиавелли о природе человека на теорию и методологию изучения личности в психологии. // *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe ale Educației. Pedagogie. Psihologie. Didactica științei*, nr. – Chișinău: СЕР USM, 2016, nr. 9(99). p. 186-193. 0,8 с.а.
7. АНЦИБОР Л. Основные принципы операциональной аналогии в исследовании феномена макиавеллизма в психологии // *Studia Universitas. Seria Științe ale Educației Pedagogie, Psihologie. Didactica științei*, nr. 9 (49) – Chișinău: СЕР USM, 2015, p. 45-58. 1,0 с.а.
8. АНЦИБОР Л. Макиавелли против макиавеллизма: психология, этика, политика // *Studia Universitatis Moldaviae. Seria Științe ale Educației: Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare*, nr.5 (75). – Chișinău: СЕР USM, 2014, p. 143-152. – ISSN 1857-2103. 1,0 с.а.
9. АНȚИБОР L. Abortări teoretice în cercetările psihologice ale machiavelismului. În: *Materialele conf. șt. internaț. «Învățământul postmodern între eficiență și funcționalitate* (Chișinău, 15 noiembrie). Chisinau, СЕР USM, 2014, p. 427-431. ISBN 978-9975-71-513-3.
10. БУКУН Н., АНЦИБОР Л. Макиавеллизм: мораль как «поведенческий код» // *Materialele conf. șt. internaț. „Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne”* (11-12 decembrie, 2014), Chișinău: СЕР USM, p. 108-114. 0,5 с.а.

11. АНЦИБОР Л. Склонность к манипулированию как антисоциальное проявление личности в подростковом возрасте. În: *Materialele conf. șt. națion. cu participare internaț. "Intergarea prin cercetare și inovare"* (Chișinău, 10-11 noiembrie). Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 143-145. ISSN 978-9975-71-569-0.
12. АНЦИБОР Л. Макиавеллизм и проявление виктимности в зависимости от социометрического статуса личности в группе // Conf. șt. internaț. „*Învățămîntul postmodern între eficiență și funcționalitate*” (15 noiembrie 2013. – Chisinau: CEP USM, 2013, p. 432-436. 0,5 с.а.
13. АНЦИБОР Л.М. Психологическая зрелость как источник противостояния формированию манипулятивных установок личности. // *Сб. научн. статей по материалам всероссийской научн. конф.с международным участием: «Культура и образование в современном обществе: стратегии развития и сохранения»*. Краснодар: Южный филиал Российского института культурологии, 2013, с.105-112. ISBN 978-5-94215-195-9. 0,5 с.а.
14. АНЦИБОР Л.М. Мирозерцание Макиавелли. În: *Международный научно-теоретический журнал «Язык и литература»*. БГУ, nr. 3(87), Рубрика "Человековедение". Баку, 2013, с. 337-353. ISSN 2218-7588; E-ISSN 2219-5513. 1,0 с.а.
15. БУКУН Н., АНЦИБОР Л. Эволюционное трактование образа жизни как условие психического развития // *Збізник наукових тез. III Міжнародний Форум «Особистість в єдиному освітньому просторі»* (26-29 квітня 2012). Том 1. – р. м. Запоріжжя, с. 168-174. 1,2 с.а.
16. АНЦИБОР Л. Психологическая зрелость как источник формирования антимаккиавелловых установок // Сб. тез. межд. конф. «*Индийские Истоки Мировой Культуры*», *АСА International Scientific Conferences* (17-19 октября, 2011) / Под. ред. док. наук Б.П. Борисова, dr. Prabhakara ROO Jandgyalam: «*Indian Sources of the World's Culture*», 2012, p. 45-52. 0,5 с.а.
17. АНЦИБОР Л.М. Особенности использования механизмов психологической защиты в манипулятивном поведении // Conf. șt. internaț. „*Priorități actuale în procesul educațional*” (3 decembrie 2010). – Chișinău: CEP USM, 2011, p.175-185. 1,0 с.а.
18. АНЦИБОР Л.М. Влияние нравственного развития личности на проявление макиавеллизма // *Материалы межд. научно-практической конференции «Современные информационные технологии в работе с молодежью: педагогика, психология, менеджмент и коммуникация. материалы международной научно-практической конференции»* (16-18 сентября, 2010). В 2-х томах. Том 1. – Москва: Парнас, 2010, с. 293-295. 0,2 с.а.
19. АНЦИБОР Л. «Образ Я» как фактор, определяющий склонность человека к манипулятивному поведению // *Materialele conf. șt. intern. „Personalitatea integrală – un deziderat al educației moderne”* (29-30 oct. 2010). – Chișinău: Tipogr. „Print-Caro” SRL, 2010, p. 60-63. 0,3 с.а.
20. АНЦИБОР Л. Макиавеллизм личности // *Studia Universitas. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria: Științe ale educației. Pedagogie. Psihologie. Didactica științei*, nr. 9 (29). – Chișinău: CEP USM, 2009, p. 206 - 212. 1,0 с.а.

АННОТАЦИЯ

Анцибор Людмила, «Макиавеллизм в структуре современного психологического знания: проблемы теории и методологии анализа», диссертация на соискание ученой степени доктора habilitation психологических наук, Кишинэу, 2021

Структура работы: введение, 6 глав, выводы и рекомендации, список литературы (335 наименования), 34 рисунка, 22 таблиц, 9 приложений. Результаты исследования представлены на 320 страницах основного текста и 133 страницах в приложении и отражены в 75 научных работах.

Ключевые слова: макиавеллизм, «цель оправдывает средства», реализм, манипуляция, макиавеллист, методология анализа, социально-психологическое, клиничко-психологическое и эволюционное направление исследования, структура психологического знания, дисфункциональная личность, самопонимание, самоактуализация.

Область исследования: общая психология.

Цель исследование: обоснование концептуальной основы и типов анализа феномена «макиавеллизма»; установление истоков неизбежной разнонаправленности современных исследований, связанных с изучением данного феномена в структуре современного психологического знания.

Задачи исследования: исследование исторических, концептуальных и теоретических предпосылок формирования философии и психологии макиавеллизма; научное обоснование изучения феномена макиавеллизма в современной психологии; экспериментальное исследование свойств личности макиавеллистского типа.

Научная новизна и оригинальность: создание нового направления в исследовании феномена макиавеллизма – психология и политология макиавеллизма, и демонстрация преимуществ представленной концепции междисциплинарного анализа феномена; предложение адекватных моделей изучения макиавеллизма в психологии; экспериментальное доказательство возможности снижения рейтинга макиавеллизма личности.

Решённая значимая научная проблема исследования состоит в доказательстве соотношения учения Макиавелли и макиавеллизма как объекта психологической науки для ответа на следующий методологически значимый вопрос: какие именно аргументы лежат в основе теоретического и экспериментального обоснования фундаментальной взаимосвязи между определёнными свойствами личности макиавеллиста и дисфункциональным стилем поведения в трудной жизненной ситуации. Ответ на данный вопрос позволяет в конечном итоге определить эффективность психокоррекционной программы по развитию самопонимания и формирования навыков противостояния манипуляции.

Теоретическая значимость: выявлены эвристические возможности междисциплинарного анализа макиавеллизма, формирующего перспективу соединения методологических принципов изучения феномена макиавеллизма в психологии.

Практическая значимость. Результаты исследования представляют интерес для специалистов в области общей, возрастной, организационной и клинической психологии, социальной антропологии, политической психологии, лидерства, менеджмента, теории права, этики, педагогики и др.

Внедрение в практику образовательного процесса; апробация психокоррекционной программы по формированию асертивности личности; в практике составления психологического заключения (по заказу прокуратуры) по применению манипулятивных технологий в пропаганде. Результаты исследования были также представлены на международных и национальных конференциях.

ADNOTARE

Anțibor Liudmila, „Machiavelismul în structura cunoașterii psihologice contemporane: probleme ale teoriei și metodologiei de analiză”, teză de doctor habilitat în psihologie, Chișinău, 2021

Structura lucrării: introducere, șase capitole, concluzii și recomandări, bibliografie (335), 34 figuri, 22 tabele, 9 anexe (133 p.). Rezultatele cercetării sunt expuse pe 320 pagini și reflectate în 75 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Machiavelism, „scopul scuză mijloacele”, realism, manipulare, personalitate machiavelică, metodologia de analiză a machiavelismului, direcții sociopsihologice, aspecte clinico-psihologice și evolutive în studiul machiavelismului, structura cunoașterii psihologice, personalitate disfuncțională, autocunoaștere, autoactualizare.

Domeniul de studiu: psihologie generală.

Scopul cercetării: fundamentarea conceptuală a machiavelismului; precum și a direcțiilor de analiză în interpretarea fenomenului dat; identificarea surselor privind studiul machiavelismului în structura cunoașterii psihologice contemporane.

Obiectivele cercetării: analiza premizelor istorice, conceptuale și teoretice în fundamentarea perspectivei filosofice și psihologice în studiul machiavelismului; argumentarea științifică privind studiul fenomenului machiavelismului în psihologie; investigarea experimentală a trăsăturilor personalității machiavelice.

Noutatea și originalitatea științifică: a fost elaborată o nouă perspectivă în studiul machiavelismului, aflată la intersecția științelor psihologice și politologice; au fost argumentate avantajele modelului interdisciplinar în studiul machiavelismului; au fost propuse modele relevante de investigare a machiavelismului în psihologie; au fost prezentate dovezi experimentale privind posibilitatea diminuării influenței psihosociale a machiavelicului.

Problema științifică importantă soluționată constă în argumentarea conexiunilor dintre învățăturile lui Machiavelli și machiavelism, ca obiect de studiu a științei psihologice, ceea ce a condus la elaborarea unui program de studiu teoretic și experimental a corelației dintre anumite trăsături de personalitate de tip machiavelic, care generează manifestări disfuncționale de răspuns (la nivel subclinic) în anumite situații dificile, fapt ce a permis determinarea eficacității unui program training ce include activități de psihocorecție în vederea dezvoltării unor abilități de autocunoaștere a personalității, rezistență la strategiile de manipulare realizate împotriva ei.

Semnificația teoretică: au fost evidențiate avantajele empirice ale modelului interdisciplinar în abordarea machiavelismului, care asigură interconexiunile metodologice din psihologie și științe politice în investigarea fenomenului.

Valoarea aplicativă: rezultatele cercetării sunt utile specialiștilor din diverse domenii: psihologie generală, psihologia vârstelor, psihologie organizațională, psihologie clinică, victimologie, psihopatologie, antropologie socială, securitate, psihologie politică, liderism, management, drept, etică, pedagogie ș.a.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele cercetării au fost utilizate – în cadrul activităților didactice; în elaborarea și validarea unui program de dezvoltare a personalității asertive; în elaborarea raportului psihologic cu referire la tehnicile de manipulare utilizate în propagandă (realizat la comanda procuraturii); în prezentările la forumurile științifice naționale și internaționale.

ANNOTATION

Antsibor Ludmila, „*Machiavellianism in the structure of modern psychological knowledge: problems of theory and methodology of analysis*”, dissertation for the PhD degree, Chisinau, 2021

Structure: introduction, 6 chapters, conclusions and recommendations, list of references (335 titles), 34 figures, 22 tables, 9 appendices. The research results are presented in 320 pages of main text and 133 pages in the appendix and reflected in 75 scientific papers.

Keywords: Machiavellianism, "the end justifies the means", realism, manipulation, Machiavellian person, the methodology of analysis, socio-psychological, clinical-psychological and evolutionary directions of research, the structure of psychological knowledge, dysfunctional personality, self-understanding, self-actualization.

Field of study: general psychology.

Objective: investigation of the conceptual basis and types of analysis of the "Machiavellianism" phenomenon; the establishment of the sources of the inevitable multidirectionality in contemporary research connected with the study of this phenomenon in the structure of modern psychological knowledge.

Scientific novelty and originality: the creation of a new direction in the study of the Machiavellian phenomenon; demonstration of the advantages of interdisciplinary model in the analysis of the phenomenon; relevant models of studying Machiavellianism in psychology; experimental proof of the possibility of reducing the Machiavellian personality rating, through a targeted influence on personal resources with the aim of promoting assertiveness.

The main results of the study: justification of connections between the Machiavelli's ideas and the Machiavellianism as an object of psychological science; experimental evidence of the relation between specific personality features, their manifestations at the subclinical level, and the style of Machiavellian behavior in a difficult life situation.

Theoretical significance. Theoretical and methodological aspects of the study of Machiavellianism in psychology; creation of a concept and a new direction in the study of Machiavellianism in the structure of modern psychological knowledge; a new contribution to the theory and practice of analyzing the behavior of the Machiavellian person.

Practical significance: The results of the research are of interest to specialists in the field of general psychology, age psychology, organizational psychology, clinical psychology, victimology and forensic psychology, psychopathology, social anthropology, security, political psychology, leadership, management, law, ethics, and pedagogics.

Introduction into practice of the educational process; validation of a psychosocial program of intervention for development of assertiveness of a person; in the practice of drawing up a psychological report (at the request of the prosecutor's office) on the use of manipulative technologies in propaganda. The results of the study were also presented at numerous international and national conferences.

ANȚIBOR LIUDMILA

**MACHIAVELISMUL ÎN STRUCTURA CUNOAȘTERII
PSIHOLOGICE CONTEMPORANE:
PROBLEME ALE TEORIEI ȘI METODOLOGIEI DE ANALIZĂ**

Specialitatea: 511.01 – Psihologie generală

Rezumatul tezei de doctor habilitat în psihologie

Aprobat spre tipar: 28.05.2021

Formatul hîrtiei 60×84 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj 50 exemplare

Coli de tipar: 2,7

Comanda nr. 64/21

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova

Str.A.Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009